

Romsk inkludering

Årsrapport 2023

Länsstyrelsen
Stockholm

Titel: Romsk inkludering. Årsrapport 2023.

Författare: Länsstyrelsen Stockholm, enheten för nationella minoriteter, rapport 2024:10

ISBN: 978-91-7937-293-4

Diarienummer: 781-2024

Illustratör omslag: Geektown

Besök vår webbplats www.lansstyrelsen.se/stockholm

Tfn: 010-223 10 00

Förord

I december 2019 fick Länsstyrelsen Stockholm ett fortsatt uppdrag att 2020–2023 samordna, följa upp och genomföra insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering. Uppdraget är en fortsättning på tidigare uppdrag som Länsstyrelsen haft under perioden 2012–2019 och detta är myndighetens tolfte årsrapport.

I årets rapport redovisar vi utvecklingen inom verksamhetsområdena arbete och utbildning samt kultur och språk. Vidare berör vi diskriminering och antiziganism samt dess konsekvenser. I enlighet med uppdraget redogör vi också för vilket behov av stöd kommuner har i sitt arbete för romsk inkludering och hur Länsstyrelsen i Stockholms län och övriga myndigheter har kunnat utgöra ett sådant stöd.

I den här rapporten kan vi, liksom tidigare, konstatera att arbetet för romsk inkludering behöver genomföras utifrån ett långsiktigt perspektiv samt med kontinuitet. Detta så att insatserna för att stärka romers rättigheter leder till att målen med strategin uppnås och att resultaten blir beständiga. Det krävs ett enträget, kontinuerligt arbete för att lyckas.

Stockholm den 15 april 2024

Åsa Ryding

Länsstyrelsen i Stockholms län

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	6
Förslag	7
Inledning	9
Uppdrag	9
Underlag	10
Uppföljningssystem.....	10
Underlag från myndigheter och andra aktörer	11
Intervjuer med kommunrepresentanter	12
Statsbidrag.....	13
Samråd	13
Projekt mot diskriminering, utsatthet och hatbrott	13
Referensgrupp	13
Rapportens disposition	14
Analys och förslag för stärkta möjligheter att nå målen med strategin 15	
Diskrimineringen av romer måste synliggöras och benägenheten att anmäla måste öka.....	15
Fler myndigheter behöver uppdrag och resurser för att arbeta med strategin	16
Den romska minoriteten bör ges ökade förutsättningar för inflytande och delaktighet.....	17
Långsiktig finansiering till kommuner är nödvändig	18
Länsstyrelsen behöver ges långsiktiga förutsättningar.....	18
Uppföljningen av strategin behöver systematiseras	19
Tillsyn över minoritetslagen kan bidra till bättre resultat för strategin	20
Sammanfattning av uppdragsperiodens tidigare år (2020–2022)	21
Länsstyrelsens utvecklingsarbete	21
Samråd	22
Kommunernas utvecklingsarbete	23
Statsbidrag	23
Myndighetsuppdrag	23
Utvecklingen inom verksamhetsområdena arbete och utbildning 2023	25
Arbetsförmedlingens arbete med ett uppföljningssystem.....	25
Romers inkludering på arbetsmarknaden	26
Lågt deltagande på utbildningar för brobyggare	27
Brobyggare – ett vinnande koncept.....	29
Utvecklingen inom verksamhetsområdet kultur och språk 2023	31
Flera pågående uppdrag inom främjande av romani chib och romsk kultur	31
Språkcentrum för romani chib.....	32
Revitalisering och bevarande av romani chib	32

Resursbibliotek för romani chib.....	33
Litteratur och läsfrämjande åtgärder	34
Utbudet av kurser inom romani chib och romsk kultur är fortsatt lågt	35
Minoriteten romer har lägst andel elever som läser modersmål.....	36
Socialstyrelsens insats för kompetenshöjning om romsk inkludering	38
Knappt någon kommun erbjuder äldreomsorg på romani chib	39
Sändningar på romani chib i public service – störst ökning i SVT.....	40
Flertalet kommunsatsningar inom kultur och språk	41
Diskriminering och antiziganism.....	43
Antiziganism på arbetsplatsen och i skolan.....	43
Diskriminering och antiziganism kan leda till ohälsa	46
Motverka antiziganism i samverkan och på lokal nivå.....	48
Anmälningar om diskriminering av romer är högre än övriga minoriteter trots stort mörkertal.....	49
Antiziganistiska hatbrott.....	51
Stöd till kommuner från Länsstyrelsen och andra myndigheter	53
Insatser som Länsstyrelsen Stockholm erbjuder	53
Nätverksträffar för kommuner och regioner	53
Kunskapshöjande insatser.....	54
Önskemål om stöd från Länsstyrelsen	55
Upplevt stöd och önskemål om stöd från andra myndigheter	56
Finansiering är nödvändigt för arbetet	57
Statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering	57
Källförteckning	59
Bilaga 1. Statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering, 2023	64
Bilaga 2. Intervjuade kommuner.....	68

Sammanfattning

Det här är Länsstyrelsen Stockholms tolfte årsrapport inom uppdraget att samordna och följa upp insatser inom strategin för romsk inkludering. Rapporten utgör även en slutredovisning för uppdragsperioden 2020–2023.

I årets rapport redovisar vi utvecklingen inom verksamhetsområdena arbete och utbildning samt kultur och språk. Vidare berör vi diskriminering och antiziganism samt dess konsekvenser. I enlighet med uppdraget redogör vi också för vilket behov av stöd som kommuner har i sitt arbete för romsk inkludering och hur Länsstyrelsen i Stockholms län och övriga myndigheter har kunnat utgöra ett sådant stöd.

Utmaningarna med att följa upp strategin kvarstår, för både myndigheter och kommuner. Det saknas indikatorer för de olika verksamhetsområdena i strategin och både Arbetsförmedlingen och Länsstyrelsen har haft utmaningar med att ta fram uppföljningssystem. För uppföljning av verksamhetsområdet kultur och språk använder vi i denna rapport, i viss mån, de indikatorer som är framtagna för uppföljning av delområdet språk och kulturell identitet inom ramen för minoritetspolitiken. I övrigt baserar vi rapporten på underlag från myndigheter och andra aktörer, intervjuer med kommuner och dialoger med den romska minoriteten.

Kommuners möjlighet att söka statsbidrag för att främja romsk inkludering har varit positiv, med ett högt söktryck. Många projekt är igång och de redovisningar som hittills inkommit visar på mångsidiga insatser som ger positiva effekter för romsk inkludering. De intervjuade kommunerna påtalar att det är nödvändigt med extern finansiering för att kunna bygga en struktur som fungerar över tid. En del kommuner vittnar dock om en rädsla för att påbörja projekt med kortvarig finansiering, eftersom det finns en risk att de då inte kan fortsätta arbetet när projektet är avslutat. På Länsstyrelsen har vi i flera av våra tidigare rapporter påtalat att kortsiktiga uppdrag kan underminera arbetet med strategin och minska förtroendet mellan den romska minoriteten och majoritetssamhället. Detta berör också myndigheter med uppdrag inom ramen för strategin.

Från kommunintervjuerna kan vi konstatera att brobyggare är ett vinnande koncept bland kommuner. Samtidigt beskriver Skolverket att de inte har lyckats få deltagare till utbildningen lärarassistent, som skapats just för brobyggare. Flertalet kommuner beskriver att de under året haft ett pressat läge, på grund av en ekonomiskt ansträngd situation och hög arbetsbörda.

Utbudet av kurser inom romani chib och romsk kultur är fortsatt lågt och minoriteten romer har lägst andel elever som läser modersmål i jämförelse med övriga nationella minoriteter. Det är också få kommuner som erbjuder äldreomsorg på romani chib. Det pågår flera nationella uppdrag för att främja romani chib och romsk kultur. Länsstyrelsen bedömer att det är viktigt att dessa får fortsätta, då syftena med uppdragen förutsätter ett långsiktigt arbete för att nå avsedd effekt.

Länsstyrelsen har tagit del av rapporteringar om den rådande diskrimineringen och antiziganismen i samhället. Myndigheten har också via ett genomfört projekt och via samråd fått ta del av minoritetens erfarenheter och de omfattande konsekvenserna som diskriminering och antiziganism orsakar. Det förekommer i alla delar av samhället; på arbetsplatsen, i skolan och i mataffären, och påverkar alla delar av den drabbades liv. Detta gör att många väljer att dölja sin romska identitet vilket ofta innebär att man väljer att inte tala sitt språk. Detta bidrar till att allt fler förlorar sin kultur och sitt språk. Statistik från Diskrimineringsombudsmannen (DO) och Brottsförebyggande rådet (Brå) visar att anmälningar om diskriminering och hatbrott minskar, samtidigt som undersökningar och minoriteten vittnar om en ökning. DO bedömer att det finns ett mörkertal, då många som drabbas inte anmäler, bland annat på grund av rädsla för repressalier eller att inte bli trodd. Men varför det redan låga antalet anmälningar minskar ytterligare är oklart.

Förslag

Länsstyrelsen lämnar följande förslag till regeringen, för att stärka möjligheterna att nå målen med strategin:

- Länsstyrelsen föreslår att regeringen utreder möjligheterna att uppta språk som diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen.
- Länsstyrelsen föreslår att regeringen uppdrar åt expertmyndigheter att utreda det låga och minskade antalet anmälningar om diskriminering och hatbrott gällande romer.
- Länsstyrelsen föreslår att myndigheter som är relevanta för strategins genomförande ges långsiktiga uppdrag och adekvata resurser för att kunna arbeta effektivt med strategin inom sina respektive verksamhetsområden.
- Länsstyrelsen föreslår att den romska minoriteten tilldelas motsvarande bidrag för samråd som de sverigefinska och torne-dalska minoriteterna får.
- Länsstyrelsen föreslår att statsbidraget till kommuner för att främja romsk inkludering bör finnas åtminstone så länge strategin för romsk inkludering är i kraft, det vill säga till 2032.

Regeringen bör se över möjligheten att utforma statsbidraget på ett sätt som möjliggör för kommunerna att arbeta långsiktigt, likt det bidrag som finns för kommuner som ingår i förvaltningsområden.

- Länsstyrelsen föreslår att myndigheten ska ges långsiktig finansiering åtminstone så länge strategin är i kraft, det vill säga till 2032.
- Länsstyrelsen föreslår att myndigheten ges uppdrag att i samverkan med berörda myndigheter som uppges i Länsstyrelsens uppföljningssystem, ta fram indikatorer för uppföljningen av strategins olika verksamhetsområden. Länsstyrelsen och berörda myndigheter behöver också få adekvata resurser för ett sådant uppdrag.
- Länsstyrelsen föreslår att regeringen utreder möjligheten att införa tillsyn av minoritetslagen.

Inledning

År 2012 beslutade regeringen om en strategi för romsk inkludering för åren 2012–2032.¹ Strategin är en förstärkning av minoritetspolitiken och utgår från de mänskliga rättigheterna, med särskild betoning på principen om icke-diskriminering. Målgruppen är framför allt de romer som befinner sig i ett socialt och ekonomiskt utanförskap och är utsatta för diskriminering.

Strategin innehåller mål och åtgärder inom verksamhetsområdena utbildning, arbete, bostad, hälsa, social omsorg och trygghet, kultur och språk och civilsamhällets organisering. Det övergripande målet för strategin är att den rom som fyller 20 år 2032 ska ha likvärdiga möjligheter i livet som en person som inte är rom.

Av strategin framgår att romers deltagande och inflytande genomgående bör säkerställas i arbetet med strategin. Insatserna ska ingå i myndigheternas och kommunernas ordinarie verksamhet.

Uppdrag

Länsstyrelsen Stockholm fick 2019 ett samordnings- och uppföljningsuppdrag inom strategin för romsk inkludering för åren 2020–2023.² Uppdraget är en fortsättning på det tidigare uppdrag Länsstyrelsen haft 2012–2019 och detta är myndighetens tolfte rapport. Enligt uppdraget ska Länsstyrelsen:

- Stödja kommuner, som bedriver eller avser att bedriva ett arbete inom området, att utveckla arbetssätt och metoder för romsk inkludering.
- Följa upp genomförda insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering. Kommuners och myndigheters samråd med romska företrädare om arbetssätt och metoder ska härvid särskilt beaktas. I uppdraget ingår att utveckla ett uppföljningssystem utifrån tidigare erfarenheter med så kallade nulägesbeskrivningar.
- Genomföra insatser för att öka kunskapen om romsk historia och romers nuvarande livsvillkor respektive ställning som nationell minoritet. Utbildningsmaterialet Antiziganismen i Sverige ska spridas.

I redovisningen av uppdraget ska det ingå redogörelser för vilket behov av stöd som kommuner har i sitt arbete för romsk inkludering och hur

¹ Regeringen (2012). En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032, Skr.2011/12:56.

² Kulturdepartementet (2019). Uppdrag till Länsstyrelsen i Stockholms län att samordna, följa upp och genomföra insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering, Ku2019/02101/CSM.

Länsstyrelsen i Stockholms län och övriga myndigheter har kunnat utgöra ett sådant stöd.

Länsstyrelsen Stockholm har också, tillsammans med Sametinget, i uppdrag att årligen redovisa utvecklingen inom det minoritetspolitiska målets tre delområden: diskriminering och utsatthet, inflytande och delaktighet samt språk och kulturell identitet. Uppdraget berör alla fem minoriteter, och därmed också den romska minoriteten. Den senaste uppföljningsrapporten överlämnades till regeringen den 28 mars 2024.³

Underlag

I detta kapitel presenterar vi de underlag som ligger till grund för rapporten.

Uppföljningssystem

I uppdraget till Länsstyrelsen framgår att ett uppföljningssystem ska utvecklas. Länsstyrelsen har arbetat fram ett förslag som innebär att Länsstyrelsens uppföljning av strategin för romsk inkludering huvudsakligen ska bygga på underlag från de statliga myndigheter som ansvarar för de olika verksamhetsområdena inom strategin. Dessa är

- Statens skolverk (fortsättningsvis Skolverket) för verksamhetsområde utbildning
- Arbetsförmedlingen för verksamhetsområde arbete
- Boverket för verksamhetsområde bostad
- Folkhälsomyndigheten för verksamhetsområde hälsa
- Socialstyrelsen för verksamhetsområde social omsorg och trygghet
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) för verksamhetsområde civilsamhällets organisering.

I föregående årsrapport⁴ implementerades systemet för första gången. Rapporten fokuserade på uppföljning av verksamhetsområdet kultur och språk, som enligt systemet ska följas upp varje år och som Länsstyrelsen ska ta fram underlag för. Vartannat år tillkommer uppföljning av målen inom strategins prioriterade områden arbete och utbildning och vart fjärde år tillkommer uppföljning av målen inom strategins övriga områden; bostad, hälsa, social omsorg och trygghet samt civilsamhällets organisering. Länsstyrelsen fick i slutet av 2023 besked från Regeringskansliet om att det framtagna uppföljningssystemet inte kommer vara

³ Länsstyrelsen Stockholm, Sametinget (2024) Nationella minoriteter och minoritetsspråk, Minoritetspolitikens utveckling år 2023.

⁴ Länsstyrelsen Stockholm (2023), Romsk inkludering årsrapport 2022.

möjligt att genomföra fullt ut. Det beror på att alla myndigheter som enligt systemet behöver få uppdrag att ta fram indikatorer inom sina respektive verksamhetsområden inte kommer att ges sådana uppdrag. I årets uppföljning används systemet utifrån vilka verksamhetsområden som ska vara i fokus i år, nämligen arbete och utbildning samt kultur och språk. Inom ramen för Länsstyrelsens och Sametingets uppföljning av minoritetspolitiken finns framtagna indikatorer för delområdet språk och kulturell identitet, som i viss mån används i denna rapport för uppföljningen av strategins verksamhetsområde kultur och språk. Rapporten baseras framför allt på underlag från myndigheter och andra aktörer, intervjuer med kommuner och dialoger med den romska minoriteten.

Underlag från myndigheter och andra aktörer

Som nämnts ovan berör uppföljningen i denna rapport huvudsakligen utvecklingen inom arbete, utbildning, kultur och språk. Vi redovisar även uppdrag och insatser mot antiziganism och diskriminering av romer, eftersom konsekvenserna av antiziganism och diskriminering påverkar den romska minoriteten i alla aspekter i livet, vilket därmed inkluderar alla verksamhetsområden inom strategin.

Under 2023 så är det just inom ovanstående verksamhetsområden, inom ramen för strategin, som myndigheter har haft uppdrag. Myndigheterna är Arbetsförmedlingen, Forum för levande historia, Institutet för språk och folkminnen (Isof), MUCF, Skolverket, Socialstyrelsen och Södertörns högskola. Utöver dessa myndigheter belyses också uppdrag till Kungliga biblioteket (KB) och Kulturrådet inom ramen för minoritetspolitiken. Samtliga myndigheter har lämnat del- eller slutredovisningar för sina respektive uppdrag.

Vi redovisar även underlag från Universitets- och högskolerådet (UHR) och information om sändningstimmar på romani chib och andra minoritetsspråk från public servicebolagen. Vi redogör även statistik från DO och Brå om diskriminering, antiziganism och hatbrott mot romer.

Vi belyser även en studie från Malmö stad och Malmö universitet, samt Statskontorets kunskapssammanställning om nationella strategier samt yttrandet från Europarådets rådgivande kommitté för ramkonventionen för skydd av nationella minoriteter. Även en undersökning som Länsstyrelsen Stockholm publicerade 2021, *Stolt men ofta otrygg*, belyses.

Inför denna rapportering har Länsstyrelsen också tagit del av en studie utförd 2021 av Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (FRA).⁵ Studien har genomförts i tio europeiska länder⁶ med 8 461 respondenter från den romska minoriteten. Undersökningen

⁵ FRA (2022). Roma in 10 European countries. Main results – Roma Survey 2021.

⁶ Grekland, Italien, Kroatien, Nordmakedonien, Portugal, Rumänien, Serbien, Spanien Tjeckien och Ungern.

genomfördes via enkäter och målet var att samla in information om levnadsvillkor, socioekonomisk situation, hälsa och utbildning. Resultaten skiljer sig en del mellan de deltagande länderna, men ger en genomsnittlig bild av hur situationen för romer ser ut i Europa och kan säkerligen, i många avseenden spegla romers situation även i Sverige. Detta påstående styrks även av en tidigare studie⁷ som FRA utförde 2019 i sex europeiska länder, där Sverige var ett av länderna.⁸ I Sverige omfattade undersökningen 404 intervjuer⁹ med romer och resande, baserat på självidentifikation. Resultaten i undersökningen visar att Sverige generellt hade ett genomsnittligt eller ett sämre resultat, i jämförelse med de andra länderna som deltog, vad gäller de områden som belyses i denna rapport. Dessa områden är antal i arbetslöshet, erfarenhet av diskriminering och hatbrott samt antalet som anmäler diskriminering och hatbrott.¹⁰

Intervjuer med kommunrepresentanter

Inför denna årsrapport har Länsstyrelsen genomfört intervjuer med åtta kommuner som varit pilot- eller utvecklingskommuner och som fått statsbidrag under 2022 och/eller 2023, samt två kommuner som uppgett¹¹ att de arbetar med romsk inkludering och som inte tillhör någon av nämnda kategorier.¹² Syftet med intervjuerna var att i enlighet med uppdraget följa upp genomförda insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering.

Intervjuerna genomfördes via digitala möten med tjänstepersoner inom kommunerna med roller som samordnare, processledare, samhällsvägledare och enhetschefer inom kommunens arbete med nationella minoritetsfrågor och romsk inkludering. De frågor som ställdes i intervjuerna handlade om kommunernas arbete inom strategins verksamhetsområden arbete och utbildning samt kultur och språk. Vi ställde också frågor om vilket behov av stöd kommunerna har i sitt arbete och hur Länsstyrelsen och övriga myndigheter har kunnat utgöra ett stöd.

Intervjuerna gav en inblick i kommunernas arbete inom romsk inkludering. Andra förvaltningar än de intervjuade kan också arbeta med uppdraget på olika sätt.

⁷ FRA (2022). Romer och resande i sex länder.

⁸ Övriga fem länder var Belgien, Frankrike, Irland, Nederländerna och Storbritannien.

⁹ I urvalet utgick FRA-studien ifrån en uppskattad befolkningsstorlek om minst 50 000 romer och resande i Sverige.

¹⁰ Det enda resultatet där Sverige låg något bättre till i jämförelse med de andra länderna var antalet kvinnor i arbete. Detta trots ett väldigt lågt resultat i Sverige där 42 procent av de tillfrågade kvinnorna hade någon typ av avlönat arbete.

¹¹ Kommunerna uppgav att de arbetar med romsk inkludering i fjolårets enkätundersökning, som skickades till samtliga kommuner inom ramen för uppföljningen av minoritetspolitiken.

¹² Se bilaga 2 för information om de intervjuade kommunerna.

Statsbidrag

Rapporten belyser också en del kommuners statsbidragsansökningar för att främja romsk inkludering som Länsstyrelsen beviljat under 2023, samt en del redovisningar som inkommit från den tidigare ansökningsomgången 2022.¹³

Samråd

En viktig del av Länsstyrelsens arbete är att samråda med den romska minoriteten i syfte att inhämta synpunkter och kartlägga behov. Under 2023 har Länsstyrelsen genomfört två samråd där representanter för romska organisationer medverkade.

Ett gemensamt samrådsmöte genomfördes under våren, med representanter från judiska, romska, sverigefinska och tornedalska organisationer, inom ramen för Länsstyrelsens uppdrag att samordna och följa upp minoritetspolitiken. På mötet deltog tre romska minoritetsorganisationer,¹⁴ som representerades av två kvinnor och två män. Under hösten genomfördes ett enskilt samråd med romska organisationer. Mötet genomfördes digitalt och fem organisationer deltog,¹⁵ som representerades av tre kvinnor och tre män. Utöver samråd har också andra dialoger förts med representanter från minoriteten där myndigheten fångat upp både synpunkter och förslag.

Projekt mot diskriminering, utsatthet och hatbrott

Länsstyrelsen och Sametinget har inom ramen för det minoritetspolitiska arbetet bedrivit ett projekt för att stärka offentliga verksamheter i syfte att motverka diskriminering av de nationella minoriteterna. Inom ramen för projektet har en workshop med sju romska representanter genomförts, tre kvinnor och fyra män, rörande diskriminering, utsatthet och hatbrott.

Referensgrupp

Länsstyrelsen har skickat delar av utkastet till denna rapport till romska organisationer¹⁶ för att fånga deras synpunkter. Två organisationer har inkommit med synpunkter. Dessa är Frantzwagner Sällskapet – Sinti Kettanepa och Trajosko Drom.

¹³ SFS nr: 2022:25, Förordning (2022:259) om statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering.

¹⁴ Deltagande organisationer: Romano Pasos research Centre, Internationella romska evangeliska missionen IREM och Trajosko Drom.

¹⁵ Deltagande organisationer: Frantzwagner Sällskapet – Sinti Kettanepa, Fusion, Internationella Romska Evangeliska Missionen (IREM), Romano Pasos Research Centre och Trajosko Drom.

¹⁶ Organisationer som deltagit i referensgruppen är Frantzwagner Sällskapet – Sinti Kettanepa, GRIF-Gävleborgs Romska internationella förening, Romano Paso Research Centre och Trajosko Drom.

Rapportens disposition

Rapporten inleds med en analys av det sammantagna arbetet under 2023 och förslag inför det fortsatta arbetet med strategin. Därefter följer en tillbakablick på uppdragsperiodens tidigare år, 2020–2022. Sedan kommer ett kapitel om utvecklingen inom verksamhetsområdena arbete och utbildning, vilket följs av ett kapitel om utvecklingen inom verksamhetsområdet kultur och språk. Efter det kommer ett kapitel om diskriminering och antiziganism. Det sista kapitlet redogör för vilket behov av stöd kommunerna har i sitt arbete, och hur Länsstyrelsen och övriga myndigheter kunnat utgöra ett stöd.

I bilaga 1 sammanställer vi de insatser som har beviljats statsbidrag under 2023. I bilaga 2 ger vi en översikt över de kommuner vi har intervjuat.

Analys och förslag för stärkta möjligheter att nå målen med strategin

Detta kapitel lyfter de analyser och förslag som Länsstyrelsen vill belysa som viktiga för att stärka möjligheterna att nå målen med strategin. Vi har lyft flera av förslagen i tidigare årsrapporter men anser att de fortfarande är angelägna.

Diskrimineringen av romer måste synliggöras och benägenheten att anmäla måste öka

Diskriminering och antiziganism i samhället är en realitet många romer har erfarenhet av, och konsekvenserna gör att många väljer att dölja sin romska identitet, vilket ofta innebär att man väljer att inte tala sitt språk. Detta bidrar till att allt fler förlorar sin kultur och sitt språk, vilket drabbar nästkommande generationer som fråntas möjligheterna att ta del av sitt kulturarv fullt ut. Detta går emot mål i den romska strategin, som beskriver att romers kultur och språk ska synliggöras, bevaras och utvecklas i enlighet med den nationella minoritetspolitiken. I minoritetspolitiken är det fastställt att de nationella minoriteterna ska ges möjlighet att tillägna sig, bruka och utveckla sitt modersmål och utveckla en kulturell identitet. De nationella minoriteterna ska kunna överföra sitt minoritetsspråk och sin kultur till nästa generation.

Det saknas uppgifter om hur många romer som utsätts för diskriminering, då DO inte registrerar anmälares etnicitet. Myndigheten har genomfört en manuell genomgång av samtliga anmälningar som inkommit som rör diskriminering som har samband med etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning. Detta omfattar inte anmälningar om diskriminering av nationella minoriteter som rör andra diskrimineringsgrunder. Antalet anmälningar kan därför vara högre. DO bedömer också att det finns ett stort mörkertal när det kommer till anmälningar om diskriminering, då benägenheten att anmäla är låg, bland annat på grund av rädsla för repressalier. Dessutom har antalet anmälningar om diskriminering och hatbrott av romer minskat sedan 2022, trots att undersökningar och minoriteten vittnar om ökad diskriminering, antiziganism och hatbrott. Det finns ingen tydlig bild om varför antalet anmälningar minskar, vilket gör det svårt att veta vilka åtgärder som behöver genomföras för att få bäst effekt.

Med anledning av ovanstående bedömer Länsstyrelsen att det är viktigt att diskriminering av romer synliggörs och att benägenheten för romer att anmäla diskriminering ökar. Dessutom har Europarådet återkommande i sina granskningar av Sveriges efterlevnad av den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (språkstadgan) föreslagit att Sverige ska införa språk som en diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen. Det skulle även öka samstämmigheten med konventionsåtaganden som artikel 14 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Länsstyrelsen föreslår att regeringen utreder möjligheterna att uppta språk som diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen.

Länsstyrelsen föreslår att regeringen uppdrar åt expertmyndigheter att utreda det låga och minskade antalet anmälningar om diskriminering och hatbrott gällande romer.

Fler myndigheter behöver uppdrag och resurser för att arbeta med strategin

Mer än halva strategiperioden har passerat. Mycket har gjorts men mer måste till för att uppnå målen med strategin. Flera pågående myndighetsuppdrag är komna av regeringens satsning inom det minoritetspolitiska området under 2022–2024. Samma tidsram gäller för regeringens åtgärdsprogram mot antiziganism. Länsstyrelsen bedömer att det är viktigt att dessa får fortsätta, då syftena med uppdragen förutsätter ett långsiktigt arbete för att nå avsedd effekt. Myndigheter med påverkan på strategins verksamhetsområden och mål behöver fortsatt ges uppdrag att arbeta med strategin. Utifrån underlagen i årets rapport bedömer Länsstyrelsen att uppdrag för att motverka antiziganism är av särskild vikt. Dels på grund av de omfattande konsekvenser som antiziganismen orsakar, dels då det är begränsat med uppdrag inom området i dagsläget. Dessutom uppmanar Europarådets rådgivande kommitté för ramkonventionen för skydd av nationella minoriteter att ansträngningarna för att förebygga och bekämpa rasism, hatbrott och hatretorik ska öka. Den romska minoriteten pekas ut som en av de grupper som behöver prioriteras i detta arbete.

Berörda myndigheter behöver ges de finansiella förutsättningar som krävs för att kunna genomföra de insatser och förändringar som de anser nödvändiga för uppdraget. I Statskontorets kunskapssammanställning om nationella strategier framgår att myndigheter ofta berörs av flera strategier inom olika politikområden. Följden kan bli en slags perspektivträngsel, där många olika frågor ska hanteras parallellt. Vissa myndigheter kan uppleva det som stressande och svårt att förena med andra delar av verksamheten. Det är rimligt att anta att det kan bidra till att strategier och uppdrag som inte är finansierade åsidosätts till förmån för uppdrag som är det.

Länsstyrelsen föreslår att myndigheter som är relevanta för strategins genomförande ges långsiktiga uppdrag och finansiella förutsättningar för att kunna arbeta effektivt med strategin inom sina respektive verksamhetsområden.

Den romska minoriteten bör ges ökade förutsättningar för inflytande och delaktighet

Det finns en hög efterfrågan på den romska minoritetens deltagande i samråd hos myndigheter och kommuner. Minoriteten efterfrågas också i andra sammanhang, bland annat för att bidra med sakkunskap och för att delta i olika typer av undersökningar. Allt detta är viktigt för minoriteten att delta i, för att kunna bidra med sin kompetens och framföra sina åsikter, och på så sätt få möjlighet till inflytande och delaktighet, som är en förutsättning för arbetet med strategin och även ett delområde i minoritetspolitiken. Deltagande i bland annat samråd medför kostnader för organisationerna. Länsstyrelsen betalar ut statsbidrag till de sverigefinska och tornedalska minoriteterna för att stärka samråd och dialog inom förvaltningsområdena för finska och meänkieli. Bidraget utgör en kompensation för något som ingår i minoritetslagens allmänna bestämmelser, som omfattar samtliga nationella minoriteter, men den romska minoriteten tilldelas inga sådana medel. I praktiken innebär detta att den romska minoriteten inte ges samma möjligheter till inflytande och delaktighet som de minoriteter som omfattas av förvaltningsområdena.

Länsstyrelsen föreslår att den romska minoriteten tilldelas motsvarande bidrag för samråd som de sverigefinska och tornedalska minoriteterna får.

Långsiktig finansiering till kommuner är nödvändig

Statsbidraget som kommuner har kunnat söka under 2022 och 2023 har bidragit till många givande insatser och projekt för främjandet av romsk inkludering. Att statsbidraget i sin nuvarande form är tillfälligt skapar dock osäkerhet i kommunerna, då man inte kan planera långsiktigt eller ens för tiden efter projektens slut. Många kommuner uppger resursbrist som det främsta skälet till att insatser har prioriterats ned eller avslutats. Länsstyrelsen har i flera av sina tidigare rapporter påtalat att kortsiktiga uppdrag kan underminera arbetet med strategin och minska förtroendet mellan den romska minoriteten och majoritetssamhället.

Kommunerna är tydliga med att det krävs finansiering för att kunna jobba med romsk inkludering på ett bra sätt. Långsiktiga bidrag ger bättre förutsättningar att kunna planera för ett hållbart, långsiktigt arbete som kan implementeras i ordinarie strukturer. Detta var också regeringens ambition med strategin vid dess införande, det vill säga att arbetet skulle ske i ordinarie verksamhet och strukturer och inte vara projektorienterat.

Länsstyrelsen föreslår att statsbidraget till kommuner för att främja romsk inkludering bör finnas åtminstone så länge strategin för romsk inkludering är i kraft, det vill säga till 2032. Regeringen bör se över möjligheten att utforma statsbidraget på ett sätt som möjliggör för kommunerna att arbeta långsiktigt likt det bidrag som finns för kommuner som ingår i förvaltningsområden.

Länsstyrelsen behöver ges långsiktiga förutsättningar

Länsstyrelsen behöver liksom kommuner och andra myndigheter få förutsättningar för att kunna planera med ett längre tidsperspektiv och med adekvata resurser. Regeringens pågående satsning inom det minoritetspolitiska området, som också omfattar romsk inkludering, har medfört att Länsstyrelsen bland annat kunnat samordna fler nätverks-träffar för kommuner, vilket är något kommunerna efterfrågat. Länsstyrelsen har också arbetat med framtagande av ett kunskapspaket till kommuner och fortsatt arbetet med ett strukturerat uppföljnings-system. Att fortsatt kunna stötta kommuner i deras pågående arbete

med romsk inkludering och arbeta med implementering av kommande kunskapsstöd och uppföljningssystem är nödvändigt för att få önskad effekt. En tillbakagång till 2021 års anslagsnivå skulle vara kontraproduktivt för den satsning som gjorts. En långsiktig och fortsatt förstärkt finansiering är nödvändig för genomförande av uppdraget.

Länsstyrelsen föreslår att myndigheten ska ges långsiktig finansiering åtminstone så länge strategin är i kraft, det vill säga till 2032.

Uppföljningen av strategin behöver systematiseras

I Länsstyrelsens uppdrag framgår att myndigheten ska utveckla ett uppföljningssystem. Som nämnts i avsnittet Underlag har Länsstyrelsen tagit fram ett förslag på ett uppföljningssystem. I uppföljningssystemet följs de olika verksamhetsområdena upp i olika intervaller. Uppföljningen bygger på att statliga myndigheter som ansvarar för de olika verksamhetsområdena inom strategin får uppdrag att ta fram indikatorer inom sina respektive verksamhetsområden. Myndigheterna som berörs är Skolverket, Arbetsförmedlingen, Boverket, Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen samt MUCF. Regeringskansliet har dock meddelat att inte alla berörda myndigheter kommer att få sådana uppdrag. Arbetsförmedlingen fick den 15 februari 2024 i uppdrag att ta fram indikatorer för att kunna följa utvecklingen för arbetssökande romer, och har också i enlighet med sitt tidigare uppdrag arbetat med framtagande av ett uppföljningssystem.

Detta år utgår Länsstyrelsen från myndighetens framtagna uppföljningssystem vad gäller vilka områden som ska följas upp. I Statskontorets kunskapssammanställning om nationella strategier framgår att det krävs en systematisk uppföljning med en tydlig anvisning om hur resultaten av strategins olika åtgärder ska följas upp och återrapporteras. Det gäller särskilt strategier som ska genomföras under lång tid. En sådan uppföljning ger förutsättningar att upptäcka om strategin uppnår sitt syfte och om dess olika åtgärder, aktörer och roller behöver förändras. Vidare framgår att det krävs tydliga och mätbara mål eller indikatorer för att det ska gå att fastställa effekterna, en tydligare prioritering mellan målen och en mer utvecklad uppföljning. Strategin för romsk inkludering saknar mätbara mål och indikatorer, vilket försvårar möjligheterna att följa upp strategin.

Även kommuner behöver mätbara mål i sitt arbete med strategin för att kunna följa upp arbetet. På så vis kan de stärka arbetet med strategin genom att bland annat få underlag för åtgärder och insatser för målgruppen. Kommunerna lyfter kontinuerligt svårigheterna med uppföljning och har efterfrågat stöd från Länsstyrelsen i detta. Indikatorer inom strategins verksamhetsområden skulle även kunna nyttjas av kommunerna i deras uppföljningsarbete.

Länsstyrelsen föreslår att myndigheten ges uppdrag att i samverkan med berörda myndigheter som uppges i Länsstyrelsens uppföljningssystem, ta fram indikatorer för uppföljningen av strategins olika verksamhetsområden. Länsstyrelsen och berörda myndigheter behöver också ges adekvata resurser för ett sådant uppdrag.

Tillsyn över minoritetslagen kan bidra till bättre resultat för strategin

Representanter från minoriteten och tjänstepersoner i kommunerna har vid flera tillfällen lyft en önskan om tvingande åtgärder för kommuner att jobba med strategin, såsom att tillsyn ska utövas. Eftersom strategin inte är lagstiftad är tillsyn över den inte möjlig. Däremot är tillsyn av minoritetslagen möjlig och något som också lyfts som förslag i Länsstyrelsens och Sametingets senaste uppföljningsrapporter, inom ramen för det minoritetspolitiska uppdraget. Alla kommuner som uppger att de arbetar med romsk inkludering uppger också att de har mål och riktlinjer för arbetet med minoritetspolitiken. Att införa tillsyn över hur kommuner lever upp till minoritetslagen skulle därför troligtvis öka benägenheten att också arbeta med den romska strategin och således förbättra arbetet med romsk inkludering. Att stärka tillsynsmekanismerna för lagen om nationella minoriteter är också något som Europarådets rådgivande kommitté uppmanar svenska myndigheter om.

Länsstyrelsen föreslår att regeringen utreder möjligheten att införa tillsyn av minoritetslagen.

Sammanfattning av uppdragsperiodens tidigare år (2020–2022)

Detta kapitel ger en sammanfattande tillbakablick på uppdragsperiodens tidigare år rörande Länsstyrelsens och kommuners arbete för att främja romsk inkludering. Vi tar också kort upp myndighetsuppdrag inom ramen för strategin.

Länsstyrelsens utvecklingsarbete

Länsstyrelsen har genomfört olika insatser i syfte att stödja kommuner att utveckla arbetssätt och metoder för romsk inkludering. Detta har vi bland annat gjort genom artiklar på webbplatsen minoritet.se, nyhetsbrev med aktuell information om arbetet med romsk inkludering och ett informationspaket bestående av ett bildspel med talarmanus och en skrift: *Romsk inkludering i praktiken*. Länsstyrelsen har också fortsatt att distribuera och sprida skolboken *Antiziganismen i Sverige*, vilket bidragit till att fler har fått kunskap om romers historia i Sverige. Länsstyrelsen har också anordnat nätverksträffar för kommuner som arbetat med romsk inkludering för möjliggörande av erfarenhetsutbyte och kunskapsöverföring.

För att bland annat nå ut till anställda inom offentlig förvaltning som inte har arbetat med frågorna tidigare har myndigheten publicerat poddar och filmer om romsk inkludering. Dessa lyfter flera exempel på lokalt arbete för romsk inkludering med syftet att sprida kunskap och inspirera.

Vidare har Länsstyrelsen tillsammans med Sametinget publicerat en webbutbildning, *Grundutbildning i minoritetslagstiftningen*, som finns tillgänglig på webbplatsen minoritet.se. Syftet med utbildningen är att den som är verksam inom kommun, region och statlig myndighet, eller är engagerad och intresserad av den nationella minoritetspolitiken, ska kunna lära sig vad lagen om nationella minoriteter och minoritetspråk innebär. Utbildningen ger också exempel på hur man kan bedriva ett framgångsrikt och förankrat arbete gentemot den romska minoriteten och hur romska brobyggare arbetar för att skapa förtroende mellan romer och myndigheter.

Under 2020 hade Länsstyrelsen i uppdrag att öka kunskapen om hur romska barn och unga utsätts för antiziganism.¹⁷ Inom ramen för uppdraget genomfördes en enkätundersökning om unga romers upplevelser av trygghet och tillgång till sina rättigheter. Undersökningen, *Stolt men ofta otrygg*,¹⁸ talar för att det är vanligt bland unga romer att utsättas för antiziganism i form av trakasserier och diskriminering på grund av sin romska identitet. Den talar även för att skolan inte har lyckats med sitt uppdrag att förebygga och motverka antiziganism, och att förmedla kunskap om den nationella minoriteten romers rättigheter, historia, kultur och språk. Utifrån resultaten av undersökningen anordnade Länsstyrelsen riktade informationsinsatser på lokal och nationell nivå och synliggjorde frågan bland relevanta aktörer, samt lämnade förslag på åtgärder för att motverka romska barns och ungas utsatthet för antiziganism. Inom ramen för uppdraget lanserades också kampanjen Jag är rom. Kampanjen lyfte bland annat fram porträtt av romer med olika bakgrund och erfarenheter för att inspirera unga romer att vara stolta över sin identitet.

Länsstyrelsen har tagit fram ett uppföljningssystem för strategin för romsk inkludering som implementerades 2022.¹⁹ Systemet innebär att uppföljningen av strategin för romsk inkludering i huvudsak grundas på underlag från de statliga myndigheter som ansvarar för de olika verksamhetsområdena inom strategin.

Samråd

I Länsstyrelsens återkommande samråd med romska organisationer har organisationerna uttryckt en oro om att arbetet med strategin håller på att försvagas och tappa riktning. Vikten av långsiktiga uppdrag till myndigheter och kommuner i stället för kortsiktiga projektbaserade insatser är något som flertalet organisationer har lyft som en förutsättning för att göra skillnad på strukturnivå. Organisationer har också, återkommande under uppdragsperioden uttryckt en oro över ökad diskriminering och antiziganism i samhället inom alla samhällsfärer. Vidare har organisationerna pekat på att stora delar av det statliga bidraget som tilldelas minoritetspolitiken tillfaller förvaltningsområdena för finska, meänkieli och samiska, och menar att långsiktiga och öronmärkta statsbidrag också behöver tillföras frågor som rör romer. Behovet av reellt medinflytande och effektiva samråd är också delar som flera organisationer har påtalat.

¹⁷ Kulturdepartementet (2022). Uppdrag att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet, Ku2022/00923.

¹⁸ Länsstyrelsen Stockholm (2021). *Stolt men ofta otrygg*, En undersökning om unga romers upplevelser av trygghet och tillgång till sina rättigheter.

¹⁹ Systemet implementerades i fjolårets årsrapport. Länsstyrelsen Stockholm (2023). Romsk inkludering, årsrapport 2022.

Kommunernas utvecklingsarbete

Under perioden 2020–2022 är det återkommande cirka 23 kommuner som uppgett att de arbetar med romsk inkludering. Många av dessa kommuner deltar i det nätverk som Länsstyrelsen sammanhåller för kommuner och regioner. Hos merparten av dessa kommuner är mål och riktlinjer framtagna för arbetet med nationella minoriteter, och vissa kommuner har särskilda avsnitt eller handlingsplaner för arbetet med romsk inkludering. Kommunerna genomför också samråd med minoriteten och flera har genomfört utbildningsinsatser och uppmärksammat nationella minoriteters högtidsdagar.

I vissa kommuner har arbetet med romsk inkludering upphört. De kommunerna meddelar att anledningen till det bland annat är att det är svårt att få gehör för romsk inkludering på lokal nivå. Många kommuner uppger resursbrist som det främsta skälet till att de har prioriterat ned eller avslutat insatser.

Statsbidrag

Under perioden 2012–2020 fick så kallade pilotkommuner respektive utvecklingskommuner²⁰ statsbidrag för att arbeta med romsk inkludering. Detta upphörde under 2020 och inga statsbidrag fördelades förrän 2022, då Länsstyrelsen fick i uppdrag att fördela statsbidrag till kommuner för insatser som syftar till att främja romsk inkludering. Kommunerna påtalar att statliga bidrag är nödvändiga för arbetet med strategin för romsk inkludering. Covid-19-pandemin visade att kommuner tenderar att nedprioritera verksamheter som ligger utanför deras ordinarie verksamhetsområden och som saknar statliga bidrag.

Myndighetsuppdrag

Under uppdragsperioden har det funnits myndighetsuppdrag inom ramen för strategin, inom alla strategins verksamhetsområden, i olika tidsomfång. Inom verksamhetsområdet hälsa fick Folkhälsomyndigheten ett uppdrag²¹ 2021, som sträcker sig till 2024, inom ramen för minoritetspolitiken och som berör alla fem nationella minoriteter. Det har inte funnits något uppdrag som endast riktat sig mot romer inom området hälsa, såsom det funnits inom övriga verksamhetsområden. Inom verksamhetsområdet bostad har det inte funnits något uppdrag sedan 2020. Verksamhetsområdet arbete är det som varit kontinuerligt, med ett fortsatt uppdrag till Arbetsförmedlingen under 2020–2023.

²⁰ Inom ramen för arbetet med strategin utsågs fem pilotkommuner under åren 2012–2015 och fem utvecklingskommuner under åren 2016–2019 som arbetade med romsk inkludering.

²¹ Socialdepartementet (2021). Uppdrag till Folkhälsomyndigheten att genomföra insatser för att stärka och utveckla kunskapen om hälsosituationen bland de nationella minoriteterna och urfolket samerna, S2021/06169 (delvis).

Regeringens lansering av handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken²² genererade flera uppdrag inom ramen för strategins verksamhetsområde kultur och språk under 2022. Även åtgärdsprogrammet mot antiziganism,²³ som är ett komplement till den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott genererade under 2022 uppdrag för att motverka antiziganism. Båda dessa program upphör 2025.

²² Regeringen (2022). Handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken.

²³ Regeringen (2022). Åtgärdsprogram mot antiziganism.

Utvecklingen inom verksamhetsområdena arbete och utbildning 2023

I detta kapitel beskriver vi utvecklingen inom verksamhetsområdena arbete och utbildning. Dessa presenterar vi under samma avsnitt. Det gör vi dels för att de myndighetsuppdrag som berörs har inverkan på båda verksamhetsområdena, dels för att kommunintervjuerna skildrar arbetsätt och metoder som berör bägge områden.

Arbetsförmedlingens arbete med ett uppföljningssystem

Arbetsförmedlingen har haft ett fortsatt uppdrag att under åren 2020–2023 vidareutveckla sitt arbete för romsk inkludering.²⁴ Myndigheten ska bland annat sprida information och kunskap bland romer om det stöd som myndigheten kan erbjuda, och säkerställa att det internt på myndigheten finns nödvändig kunskap om romer som nationell minoritet. Vidare ska myndigheten stärka arbetet med att förbättra kvinnors möjligheter att ta del av insatser samt utveckla ett uppföljningssystem.

I Arbetsförmedlingens slutredovisning²⁵ framgår att myndigheten under 2023 har genomfört kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteterna internt på myndigheten. Arbetsförmedlingen har också arbetat med att ta fram ett uppföljningssystem. Myndigheten har undersökt alternativa sätt att samla in information, då myndigheten varken kan eller ska följa upp en grupp individer baserat på etnicitet via sina register för arbetssökande. Informationen förväntas ge ett underlag till myndigheten för att kunna följa arbetet med romsk inkludering över tid och hur myndigheten lever upp till skyldigheterna i minoritetslagen. Tre frågeställningar har identifierats som centrala att undersöka i Arbetsförmedlingens uppföljning. Dessa är hur minoriteten upplever kontakten med Arbetsförmedlingen, om medarbetarna har tillräckliga kunskaper för att ge arbetssökande romer det stöd som de behöver samt

²⁴ Kulturdepartementet (2020), uppdrag till Arbetsförmedlingen avseende regeringens strategi för romsk inkludering, Ku2020/01108/CSM.

²⁵ Arbetsförmedlingen (2024) Återrapport om romsk inkludering 2020–2023, dnr Af-2023/0120 9461.

hur samverkan mellan Arbetsförmedlingen och kommuner kan hjälpa romer att etablera sig på arbetsmarknaden.

För att undersöka minoritetens upplevelser av kontakten med myndigheten planeras bland annat inhämtning av information via samråd. Myndigheten överväger också att införa pop-up-enkäter kopplade till de webbprogram på romani chib som myndigheten har publicerade på sin webbplats. För uppföljning av medarbetares kunskap om minoriteten planerar Arbetsförmedlingen att följa upp antalet medarbetare som genomför de utbildningar som finns i myndighetens kompetensportal som syftar till att öka kunskapen om romers situation på arbetsmarknaden och minoritetslagstiftningen. Detta kan också kombineras med fördjupade frågor till deltagarna på utbildningarna. För att inventera insatser i samverkan mellan Arbetsförmedlingen och kommuner beskriver myndigheten att de kan granska överenskommelser för samverkan som finns mellan aktörerna. I nuläget finns cirka 280 överenskommelser, och fler är under utveckling. På detta sätt kan goda exempel på lokal och regional samverkan mellan Arbetsförmedlingen och kommuner som gynnat målgruppens situation på arbetsmarknaden identifieras och spridas.

Arbetsförmedlingen ser utmaningar i att realisera uppföljningssystemet. Främst på grund av myndighetens begränsade tillgång till målgruppen. De företrädare från romska organisationer som myndigheten haft samråd med är positiva till att hjälpa till, men påtalar att deras arbete behöver finansieras. Myndigheten ser ett behov av fler samordnande arenor, där flera myndigheters eventuella behov av att möta målgruppen tillgodoses.

Romers inkludering på arbetsmarknaden

I FRA-studien som genomfördes 2021 i tio europeiska länder²⁶ går det att utläsa att 43 procent av de tillfrågade mellan 20–64 år hade någon typ av avlönat arbete. Endast 28 procent av kvinnorna hade anställning, i jämförelse med 58 procent av männen. 56 procent av de tillfrågade mellan 16–24 år var varken i arbete, utbildning eller arbetspraktik. I FRA-studien från 2019²⁷ framgår det att av de tillfrågade romska kvinnorna i Sverige hade 42 procent avlönat arbete och av männen 52 procent. I Sverige i allmänhet var andelen 80 procent respektive 84 procent under tiden för undersökningen. Var tredje ung rom i åldern 16–24 år varken arbetade eller studerade. Detta gäller i högre grad för unga kvinnor, där

²⁶ FRA (2022). Roma in 10 European countries. Main results – Roma Survey 2021.

²⁷ FRA (2022). Romer och resande i sex länder.

42 procent uppgav detta, i jämförelse med unga män, där det var 22 procent som uppgav att de varken arbetade eller studerade.

Strategin anger att romers möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden måste förbättras och detta gäller särskilt unga romer. I Arbetsförmedlingens redovisning framgår det att det på samrådsmöte med minoriteten framfördes upplevda fördomar från arbetsgivare som missgynnar romer på arbetsmarknaden. Detta speglar den övergripande problematik som flera av de intervjuade kommunerna belyser, vilket är att många av de arbetssökande, och särskilt den yngre generationen, upplever det som svårare att komma in på arbetsmarknaden om man är öppen med att man är rom. Detta på grund av den diskriminering och antiziganism som råder i samhället. Situationen och konsekvenser av detta beskrivs mer under kapitlet Diskriminering och antiziganism längre fram i rapporten.

En av kommunerna berättar att det idag finns enstaka kontaktpersoner och eldsjälur som brinner för frågorna på olika myndigheter. Kommunen berättar bland annat att de har en kontakt på Arbetsförmedlingen som de kan vända sig till för rådgivning och vägledning, för att bättre kunna stötta den romska gruppen. De uppger att det fanns betydligt fler förr, men att många har slutat och ingen annan har tagit över.

I Statskontorets kunskapssammanställning om nationella strategier²⁸ framgår att myndigheters arbete med strategier ofta är personberoende, vilket är sårbart. Om den eller de personer som arbetar med strategin av någon anledning slutar sitt arbete tappar myndigheten viktig kompetens, engagemang och upparbetade kontaktnät. Följden kan bli att arbetet går långsammare eller i värsta fall helt stannar av.

Lågt deltagande på utbildningar för brobyggare

Skolverket och Socialstyrelsen har i uppdrag att ta fram och tillgängliggöra en utbildning för personer med romsk språk- och kulturkompetens under åren 2022–2024.²⁹

I myndigheternas delrapport³⁰ framgår att de har planerat för två brobyggartutbildningar. Skolverket ansvarar för den ena, som är riktad mot skola och som mer specifikt är en utbildning till lärarassistent. Socialstyrelsen ansvarar för den andra, som är riktad mot socialtjänsten. Erbjudande om dessa utbildningar har spridits till kommuner och kan

²⁸ Statskontoret (2023). Kunskapssammanställning om nationella strategier, dnr: 2023/72–5.

²⁹ Kulturdepartementet (2022). Uppdrag att ta fram och tillgängliggöra en utbildning för brobyggare med romsk språk- och kulturkompetens, Ku2022/00786.

³⁰ Skolverket, Socialstyrelsen (2024). Uppdrag att ta fram och tillgängliggöra en utbildning för brobyggare med romsk språk- och kulturkompetens, delredovisning. Dnr Skolverket: 2023:1755, dnr Socialstyrelsen: 3.5–16721/2022–1.

nyttjas av kommuner som antingen har brobyggare anställda eller skulle vilja anställa brobyggare. Myndigheterna bekostar utbildningsplatserna. Skolverket erbjuder även ersättning av lön.

Arbetet inför framtagandet av utbildningar har bland annat bestått av intervjuer med brobyggare och med chefer för brobyggare, samråd med representanter från minoriteten och underlag från tidigare utvärderingar. Utifrån detta framkom att det både finns intresse och behov av en brobyggarutbildning. Behovet består bland annat av att skapa bättre förutsättningar för brobyggarna i sitt arbete. Exempelvis lyftes behov av kunskap om relevant lagstiftning och om hur socialtjänsten fungerar. Vidare belystes behov av samtalsmetodik samt förståelse för innebörden av den dubbla rollen man har som brobyggare, då man både är tjänsteperson och tillhör den romska minoriteten.

Utbildningen med inriktning socialtjänst riktar sig till personer med romsk språk- och kulturkompetens och som har eller kommer att ha en anställning under utbildningstiden som brobyggare i en kommun. Därtill kan chefer och arbetsledare eller andra nyckelpersoner i kommuner som har brobyggare som går utbildningen delta i delar av utbildningen. Åtta personer har påbörjat utbildningen och ytterligare tre personer är anmälda till termin två.

Utbildningen med inriktning lärarassistent är för de som är anställda av en skolhuvudman och har romsk språk- och kulturkompetens. Lärarassistent är en utbildning som tydligt kopplar till skolans verksamhetsområde. Målsättningen är att brobyggare ska få möjlighet att bygga en professionalitet utifrån en utbildning som ger kompetenser inom skolans verksamhetsområde, och som kompletterar den romska brobyggarens befintliga kompetens gällande kultur och språk. Utbildningen ska ge kvalifikationer som efterfrågas av skolan i ett bredare perspektiv, för att öka möjligheterna till fortsatt anställning även om brobyggarverksamheten skulle upphöra.

Skolverket har inte fått några deltagare till lärarassistentutbildningen. Detta trots att kommunerna ansåg att innehållet i utbildning var relevant. Flertalet kommuner beskriver att de under året haft ett pressat läge, på grund av en ekonomiskt ansträngd situation och hög arbetsbörda. Flera kommuner har tvingats säga upp personal inom skolan. En chef på förvaltningsnivå konstaterade att rektorerna inte är mottagliga för att titta på erbjudandet, ens om ersättning för löner betalades ut.

I kommunintervjuerna belystes också en bild av ett pressat läge ute i skolorna. Man lyfte bland annat att lärare i skolorna idag har fullmatade scheman, vilket gör att de får svårt att hitta tid för att informera sig om behoven för de nationella minoritetsgrupperna. Vidare upplevdes det som svårt att få till förändringar i skolan. Detta på grund av strukturen

på förvaltningen och att rektorn är ansvarig för vad som ska prioriteras och lyftas på den egna skolan.

Brobyggare – ett vinnande koncept

Nästan samtliga intervjuade kommuner har insatser för att stötta personer från målgruppen ut i arbete och utbildning. Två kommuner uppger att de har generella insatser, bland annat för de som står långt ifrån arbetsmarknaden, och gör ingen skillnad på vilken målgrupp personerna tillhör. Men många av kommunerna har specifika insatser för den romska målgruppen. Inom ramen för arbetet med romsk inkludering har flera av kommunerna personer med romsk språk- och kulturkompetens anställda i roller som samhällsvägledare och brobyggare. Dessa personer arbetar ofta både som resurser för minoriteten romer och som resurser för kommunanställda som bemöter romer i olika sammanhang. Vi kommer fortsättningsvis använda benämningen brobyggare för båda dessa roller.

Brobyggarna stöttar i olika kontakter med myndigheter och andra aktörer. De kan exempelvis följa med till Arbetsförmedlingen och stötta upp i mötena. De erbjuder också hjälp med att skriva cv och ansökningar för jobb. I en av kommunerna jobbar flera brobyggare intensivt med att söka upp personer från målgruppen som står utanför arbetsmarknaden samt fånga upp romska ungdomar som varken arbetar eller studerar för att stötta dem i att söka arbete och studier.

Brobyggarna arbetar också med stöd till föräldrar, barn och skola. De blir som en länk mellan skola och familj och kan stötta föräldrarna genom att exempelvis informera om rättigheter, som modersmålsundervisning, samt skyldigheter, som exempelvis inskrivning i skolan. I några kommuner arbetar man också med informationsinsatser till lärare för att höja kunskapsnivån om nationella minoriteter, och i synnerhet romer, samt inspirationsträffar där man pratar om hur förskola och skola kan arbeta med minoriteten. En kommun uppger att man genom brobyggare har riktade insatser till elever där det finns behov. De får uppdrag via skolor som ser behoven och som remitterar ärendena till brobyggarna.

Alla kommuner som har brobyggare anställda lyfter detta som en framgångsfaktor. Någon belyser rollen som deras största vinning inom deras arbete med romsk inkludering och menar att man annars inte hade kunnat göra framsteg. Man menar att anledningen är att brobyggarna känner målgruppen, och också vet bäst hur de ska bemöta den.

Strategin föreskriver att utbildning är en av de viktigaste faktorerna för att långsiktigt åstadkomma förbättrade livsvillkor för den romska befolkningen. Brobyggarutbildningar är ett exempel på en utbildning som kan förbättra förutsättningarna. Inte bara för de som går utbildningen

utan också för alla de personer, i synnerhet barn och unga, som dessa brobyggare kommer att möta i sitt arbete, bland annat i skolan.

Flera av statsbidragen som Länsstyrelsen beviljade under 2023³¹ har ansatser att stötta barn och föräldrar från målgruppen på olika sätt som exempelvis Göteborgs kommun och Helsingborgs stad. Deras projekt har också en tydlig inriktning mot skola och utbildning. I Göteborgs stad jobbar man för att vidga den romska brobygggarverksamheten i grundskoleförvaltningen, så att fler elever och familjer kan få stöd av romska brobyggare. Brobyggarna kartlägger behov och önskemål i en ny geografisk del i staden och genomför kunskapshöjande insatser genom att bland annat informera familjer och barn om deras rättigheter. I Helsingborgs stad har man insatser för att ge romska barn goda förutsättningar att lyckas i skolan. Barnen förbereds inför skolstarten med intensiv läs- och matematikträning. Då det inom den romska gruppen kan finnas en misstro mot skolsystemet riktar man även insatser mot föräldrar för att öka kompetensen som skolförälder, både genom enskilt stöd och i grupp. Kunskap och god kontakt med skolan ökar föräldrarnas möjligheter att kunna driva barnens rättigheter och bidra till deras utveckling.

³¹ Förordning (2022:259) om statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering, SFS nr: 2022:259.

Utvecklingen inom verksamhetsområdet kultur och språk 2023

I detta kapitel beskriver vi utvecklingen inom verksamhetsområdet kultur och språk.

Kultur och språk utgör en viktig del av en människas identitet och är en central förutsättning för samhällets utveckling och sammanhållning. I regeringens strategi för romsk inkludering framgår att romers kultur och språk ska synliggöras, bevaras och utvecklas i enlighet med den nationella minoritetspolitiken.

I den nationella minoritetspolitiken fastställs att de nationella minoritetsspråken, som utgör en del av det svenska kulturarvet, ska kunna bevaras och utvecklas som levande språk i Sverige. Det innebär att de nationella minoriteterna ska ges möjligheter att tillägna sig, bruka och utveckla sitt modersmål och utveckla en kulturell identitet. De nationella minoriteterna ska kunna överföra sitt minoritetsspråk och sin kultur till nästa generation.

För uppföljningen av kultur och språk används bland annat några av de indikatorer som är framtagna för uppföljning av delområdet språk och kulturell identitet inom ramen för minoritetspolitiken, men med särskilt fokus på romsk kultur och romani chib. Indikatorerna som används är:

- modersmålsundervisning på minoritetsspråk inom skolväsendet
- högre utbildning på respektive minoritetsspråk och om de nationella minoriteternas kultur
- utbud i public service på nationella minoritetsspråk.

Flera pågående uppdrag inom främjande av romani chib och romsk kultur

Isof, Södertörns högskola, KB och Kulturrådet har alla pågående uppdrag för att främja och bevara romsk kultur och romani chib.

Språkcentrum för romani chib

Isof har flera uppdrag inom området, bland annat ett uppdrag att under 2022–2024 ansvara för de olika språkcentrumen, däribland språkcentrum för romani chib som heter Språkcentrum romska (SCR).³² Språkcentrumen ska tillgodose respektive minoritets behov och rätt att återta språket genom att aktivt främja och stimulera ökad användning av språket, stärka enskildas förutsättningar för att använda och återta språket samt sprida kunskaper om språket och hur det kan revitaliseras. Det långsiktiga målet är att öka användningen av språken både på individnivå och i samhället i stort samt att främja överföring av kultur och språk till nästa generation. I Isofs delredovisning av uppdraget³³ konstaterar de bland annat att det finns en stor beredskap och vilja hos språkbärare av de nationella minoritetsspråken att arbeta med att revitalisera språken. Nya kontakter och nätverk har etablerats och kontakterna mellan olika aktörer har ökat som en effekt av språkcentrumens arbete. SCR har genomfört en gedigen behovsinventering. Behov som framkommit är bland annat att samtliga varieteter av romani chib behöver revitaliseringsinsatser, men att Kale och resanderomani är i störst behov då de är mest hotade. Utifrån behovsinventeringen har det blivit tydligt att det hos vissa språkbärare finns en tvekan att engagera sig på grund av att man inte vill dra uppmärksamhet till sin romska identitet. Man har mött både ungdomar och anställda inom kommuner eller på myndigheter som berättat att de velat engagera sig men inte känt att de kunnat det på grund av att de inte velat avslöja sin romska identitet. Det finns därför ett stort behov av positiv kunskapspridning riktat både till minoriteten och till allmänheten om den romska identiteten, språket och kulturen, utifrån ett stärkande och främjande perspektiv. Utifrån behovsinventeringen har SCR påbörjat ett arbete med olika språkfrämjande projekt.

Revitalisering och bevarande av romani chib

Även Södertörns högskola har i uppdrag att under 2022–2024 arbeta med revitaliseringsinsatser för romani chib.³⁴ Syftet med uppdraget är att förbättra förutsättningarna för revitalisering och bevarandet av romani chib, i alla varieteter. Högskolan har också ett uppdrag som syftar till att främja undervisning i och på romani chib i förskolan, grundskolan, gymnasieskolan och högskolan. Högskolan ska bedriva utvecklingsarbete och utbildning på vetenskaplig grund, däribland med sikte på lärarutbildningar. Uppdragen ska på sikt bidra till att stärka kompetensförsörjningen av minoritetsspråkskunnig personal inom

³² Kulturdepartementet (2021). Uppdrag att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib, Ku2021/02483.

³³ Institutet för språk och folkminnen (2023), Språkcentrum finska, jiddisch, meänkieli och romska, delredovisning, dnr. 14–21/1939.

³⁴ Kulturdepartementet (2022). Uppdrag till Lunds universitet, Stockholms universitet, Umeå universitet och Södertörns högskola att stärka de nationella minoritetsspråken, Ku2022/00584.

offentlig sektor. I delredovisningen av högskolans förstnämnda uppdrag³⁵ framgår att man bland annat har arbetat med att förankra och sprida uppdraget internt vid högskolan och externt till romska grupper och majoritetsbefolkningen. I högskolans årsredovisning för 2023³⁶ framgår att man gjort en genomlysning av samtliga lärarutbildningsprogram och kursplaner för att klargöra hur nationella minoriteter och minoritetsspråk aktualiseras i olika utbildningssammanhang. Målsättningen är att etablera en förskollärarytbildning med inriktning mot romani chib vid Södertörns högskola. Under våren 2024 kommer utbildningsplan och kursplaner för den nya förskollärarytbildningen att färdigställas.

På Södertörns högskola bedrivs arbetet inom bägge uppdragen i dialog med företrädare för den nationella minoriteten och med för uppdragen relevanta myndigheter. Eftersom det saknades ett etablerat nätverk för samtliga myndigheter som har regeringsuppdrag kring romani chib tog Södertörns högskola initiativ till ett sådant. Ett första möte genomfördes i december 2023 med sju myndigheter närvarande. Syftet med nätverket är att sprida kunskap kring de insatser som görs och planeras inom myndigheterna, att utbyta erfarenheter samt att hitta synergier och samarbetsformer. Högskolan har också gjort en kartläggning av aktuell forskning och etablerat kontakter med svenska och internationella forskare för att forma ett vetenskapligt nätverk kring revitalisering av romani chib.

Resursbibliotek för romani chib

KB fick i december 2020 i uppdrag³⁷ att genomföra en satsning på de nationella minoriteternas bibliotek som resursbibliotek för respektive språkgrupp och för landets kommuner. Bakgrunden till uppdraget är bland annat att det i bibliotekslagen framgår att biblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna.³⁸ Regeringen har också konstaterat att biblioteken har stor betydelse för det läsfrämjande arbetet och för att främja de nationella minoriteternas språk.³⁹ När uppdraget skrevs fanns inte motsvarande bibliotek för romani chib som det fanns för de övriga nationella minoritetsspråken. Det finns nu ett resursbibliotek för romani chib i Malmö, efter förslag från KB om att utveckla ett sådant.

Ett resursbibliotek är ett nationellt uppdrag och snarare en funktion än en fysisk plats, men resursbiblioteket för romani chib utgår från platsen Romska biblioteket i Malmö stadsbibliotek och är under uppbyggnad

³⁵Södertörns folkhögskola (2023). Delredovisning av regeringsuppdrag för att stärka och utveckla arbetet med revitalisering och bevarandet av romani chib, dnr: 1334-1.1.1-2022.

³⁶Södertörns högskola (2023). Årsredovisning, dnr 413-1.1.3-2024.

³⁷Kulturdepartementet (2020). Uppdrag till Kungl. biblioteket om nationella minoriteters bibliotek, Ku2020/02691.

³⁸5 § i bibliotekslagen (2013:801).

³⁹I budgetpropositionen för 2021 (prop. 2020/2021:1, utg. omr. 17.).

2023–2024. Det romska biblioteket ska stärka läs- och litteraturfrämjande och göra det möjligt att hitta litteratur på romani chib. Det ska också främja de olika varieteterna av romani chib och vara en resurs och ett stöd för bibliotek och intressenter samt för romska biblioteksanvändare. Vidare ska biblioteket stärka romers användning av digitala medier för att stärka kunskapsbildningen, upplysa om antiziganism och Förintelsen av romer samt erbjuda saklig folkbildning om minoriteten romers historia och kultur. KB slutredovisade sitt uppdrag i mars 2024.⁴⁰ I redovisningen framgår att det lokala biblioteket Romska bibliotek i Malmö startade upp samtidigt som inrättandet av resursbiblioteket. Det har varit en utmaning att utåt tydliggöra skillnaden mellan det kommunala uppdraget och det nationella uppdraget att verka som resursbibliotek. Framöver vill man utveckla verksamheten i samråd med den romska minoriteten och hitta bra former för den. Under 2023 har man förutom invigning av det lokala biblioteket också genomfört katalogisering och utveckling av nya ämnesord, en ny romsk bibliografi i Libris, inköp av medier samt produktion av informationsfilmer på romani chib om bibliotek.

Litteratur och läsfrämjande åtgärder

Regeringen har konstaterat att det råder brist på litteratur på minoritetsspråk inom olika genrer och som möter behoven hos alla åldersgrupper. Det gäller både översatta böcker och böcker som är skrivna på minoritetsspråken. Regeringen bedömer att litteratur på minoritetsspråk, särskilt för barn och unga, är viktigt för revitaliseringen av språken och att läsfrämjande och tidiga språkstimulerande insatser skapar bättre förutsättningar för språkutveckling.

Kulturrådet har fått i uppdrag att under 2022–2024 arbeta med litteratur- och läsfrämjande åtgärder för de nationella minoritetsspråken.⁴¹ Enligt uppdraget ska myndigheten främja publicering och spridning av litteratur på de nationella minoritetsspråken samt genomföra läsfrämjande insatser. Åtgärder riktade mot barn och unga ska särskilt prioriteras. Kulturrådet ska inom ramen för uppdraget bidra till att fler böcker ges ut på de nationella minoritetsspråken. Det långsiktiga målet är att öka utgivningen av litteratur på minoritetsspråken. I delredovisningen av uppdraget⁴² konstaterar myndigheten att det krävs insatser på flera plan och av flera aktörer för att uppnå ett sådant mål. Bristen på översättare och modersmåls lärare är en central fråga och samverkan med relevanta myndigheter är nödvändig. Kulturrådet har bland annat arbetat med myndighetsövergripande samverkan med myndigheter som har uppdrag inom läsfrämjande och

⁴⁰ Kungliga biblioteket (2024). Från etablering till förvaltning och utveckling av resursbiblioteken, slutredovisning av uppdrag till Kungl. Biblioteket om nationella minoriteters bibliotek.

⁴¹ Kulturdepartementet (2022). Uppdrag till Statens kulturråd att främja de nationella minoritetsspråken, Ku2022/00583.

⁴² Kulturrådet (2023). Delredovisning, Främja de nationella minoritetsspråken, KUR 2022/3447.

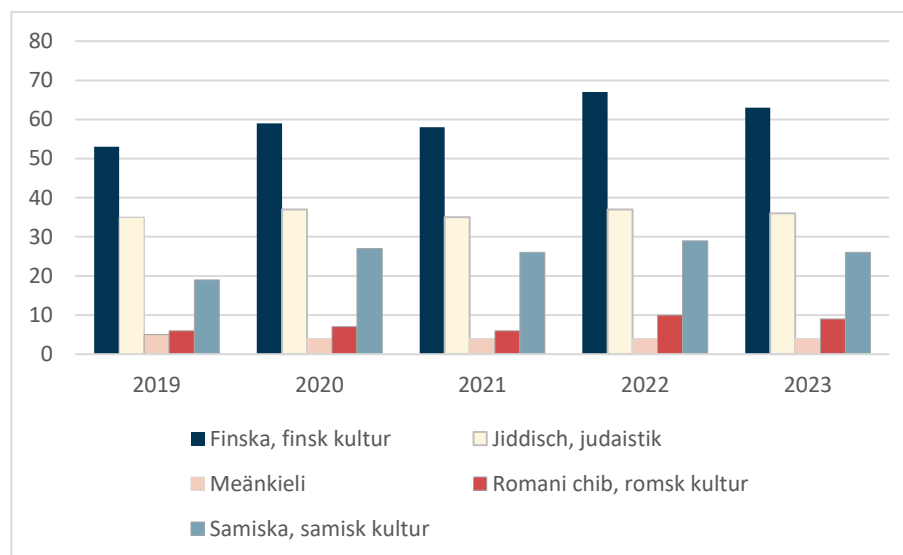
revitalisering av de nationella minoritetsspråken, bland annat KB och Isof. Myndighetens arbete inom uppdraget har främst inriktats på att främja utgivningen av litteratur på nationella minoritetsspråk.

Kulturrådet fördelar också statsbidrag för läs- och litteraturfrämjande insatser. Bidraget riktar sig till aktörer inom det fria kulturlivet, som föreningar, ideella organisationer och företag. Från och med hösten 2024 kommer även kommuner och regioner kunna ansöka. Under 2023 kunde myndigheten konstatera en liten ökning av ansökningar för romska läsandeprojekt.

Utbudet av kurser inom romani chib och romsk kultur är fortsatt lågt

UHR tar varje år fram statistik för utbildningar med koppling till Sveriges nationella minoriteter och/eller nationella minoritetsspråk på universitet och högskolor i Sverige.⁴³ UHR rapporterar hur stort kursutbudet är samt hur många som har sökt och antagits till kurserna.

Kurser i romani chib eller romsk kultur utgör 5 procent av utbudet. Utbildningarna innefattade grunderna i romani chib samt revitaliseringskurs i kale-dialekten samt utbildningar i den romska minoritetens och det romska språkets historia och nuvarande situation.

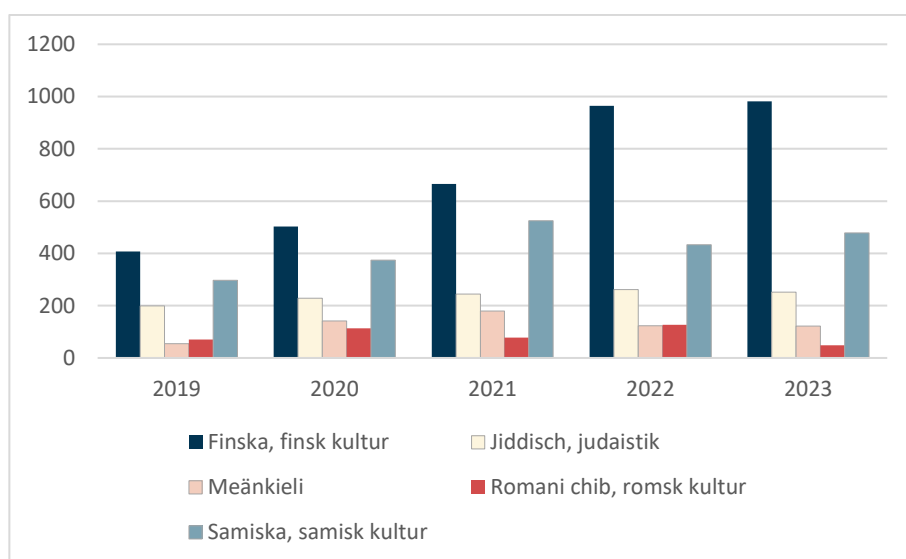

Figur 1. Antal utbildningar som anordnats. Källa: UHR.

⁴³ Universitets- och högskolerådet (2024). PM, dnr 00045–2024.

Utbudet av kurser på romani chib eller om den romska nationella minoriteten (se figur 1) har genomgående legat på en låg nivå. Under 2023 fanns det nio kurser i romani chib och romsk kultur. Utbudet har varit marginellt större än utbudet av kurser på meänkieli eller om tornedalingar, men markant mindre än utbudet av kurser avseende den sverigefinska, den samiska och den judiska nationella minoriteten.

Statistiken som återfinns i figur 2 nedan visar antalet antagna under samma period. Där kan vi se att antalet studenter som har antagits till kurser på romani chib eller om den romska nationella minoriteten är konsekvent lägre än för de andra minoriteterna. Under 2023 antogs 48 personer till kurser inom romani chib och romsk kultur.

Figur 2. Antal antagna till utbildningarna som anordnats. Källa: UHR.

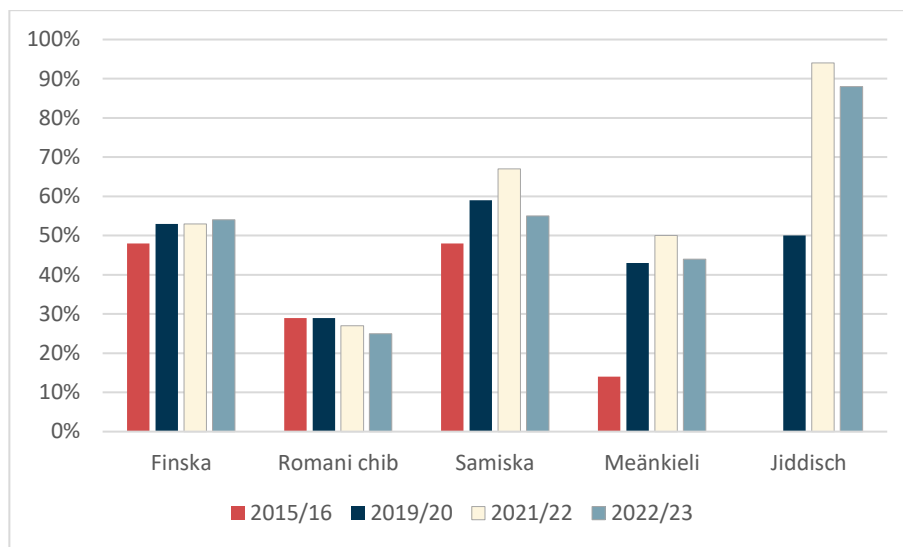
Minoriteten romer har lägst andel elever som läser modersmål

Skolverkets statistik om modersmålsundervisning i grundskolan⁴⁴ visar att av alla nationella minoriteter är det romer som har lägst andel elever som läser modersmål (se figur 3). Under perioden 2022/23 var 2 373 elever berättigade undervisning i romani chib. Endast 590 elever, det vill säga 25 procent av dessa, deltar i sådan undervisning. Motsvarande siffra för finska är 54 procent, medan det för samiska är 55 procent, meänkieli 44 procent och jiddisch 88 procent.

Antalet elever som läser romani chib har minskat med 143 elever mellan läsåren 2015/16 och 2022/23. Sedan läsåret 2021/22 har antalet elever

⁴⁴ Skolverket, 2023. Öppna data. Elever i grundskola berättigade till och deltagande i undervisning i minoritetsspråk läsåret 2022/23.

som deltar i undervisning i romani chib minskat med 61 elever, från 651 till 590. Antalet elever som deltar i romani chib har alltså minskat under flera års tid, trots att rätten till modersmålsundervisning har stärkts för de nationella minoriteterna sedan 2015, då även elever utan grundläggande kunskaper i språket fick rätt till undervisning.

Figur 3. Andelen elever som är berättigade till undervisning i nationella minoritetsspråk som deltagit i sådan undervisning. Källa: Skolverket.

Den låga andelen berättigade elever som deltar i modersmålsundervisning i romani chib kan delvis förklaras av att det saknas lärare som kan undervisa i ämnet modersmål.⁴⁵ En annan anledning kan vara kunskapsbrist hos familjer om rätten till modersmålsundervisning. Ytterligare en anledning kan vara det faktum att många romer väljer att dölja sin romska identitet, vilket kan leda till att de inte anmäler sina barn till modersmålsundervisning. Detta är något som flera av de intervjuade kommunerna lyfter. Men just denna anledning bidrar nog främst till ett stort mörkertal över antalet berättigade elever. Att personer döljer sin identitet innebär att det kan finnas många fler som är berättigade modersmål än vad som syns i statistiken. Uppgifter om berättigade elever omfattar de elever som skolorna och huvudmännen har kännedom om. Vanligtvis får de informationen genom att vårdnadshavare fyller i uppgifter om förekomst av annat modersmål på en blankett till skolan, eller genom att det kommer in en ansökan om modersmålsundervisning.⁴⁶

Flera av de intervjuade kommunerna lyfter utmaningarna med modersmålsundervisningen. För kommunerna blir det svårt att veta vilka barn som har rätt till modersmål för att kunna nå ut till dem med riktad

⁴⁵ Skolverkets lärarprognos visar att bristen på behöriga lärare i modersmål, inte minst i grundskolan, är särskilt stor.

⁴⁶ Skolverket (2023). Elever och skolenheter i grundskolan, läsåret 2022/23, dnr 2022:2513.

information. Många ansöker inte heller om modersmålsundervisning, på grund av att kommunen inte har modersmåls lärare inom den varierade familjen talar. Detta påverkas av att modersmåls enheterna har svårt att hitta modersmåls lärare inom romani chib. Några kommuner lyfter att modersmåls undervisning på distans skulle kunna vara ett alternativ för att lösa detta. Fjärrundervisning får användas när närundervisning inte går att tillhandahålla. I Skolverkets nationella samordning av undervisning i nationella minoritetsspråk för 2023⁴⁷ kan man dock se att ingen kommun ännu erbjuder fjärrundervisning i romani chib. Detta trots att kommunerna har möjlighet att ansöka om statsbidrag för merkostnader som är direkt kopplade till sådan undervisning. För övriga minoritetsspråk finns det en eller flera kommuner som erbjuder fjärrundervisning.

Socialstyrelsens insats för kompetenshöjning om romsk inkludering

Socialstyrelsen har i uppdrag att under 2022–2024 ta fram och sprida kunskapsstöd och att genomföra kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteternas rättigheter och om de nationella minoritetsspråken.⁴⁸ Stödet ska riktas till beslutsfattare och professioner inom hälso- och sjukvården, socialtjänsten och äldreomsorgen. I delredovisningen av uppdraget beskrivs bland annat vad man genomfört inom ramen för romsk inkludering.⁴⁹ Ett filmat samtal har tagits fram, där det redogörs för olika kommuners arbete med romsk inkludering för att visa goda exempel. Information om myndighetens uppdrag med utbildning för brobyggare med romsk språk- och kulturkompetens berörs också i filmen. Materialet har spridits via Socialstyrelsens kommunikationskanaler och i relevanta forum. Under en sexmånadersperiod fick filmen 143 visningar av 107 unika användare. Fortsatt spridning och kommunikation pågår. Alla insatser och stöd tas fram med ambitionen att bidra till förbättrad efterlevnad av minoritetslagen och därigenom att rättigheterna för nationella minoriteter förbättras inom äldreomsorg, socialtjänst och hälso- och sjukvård.

⁴⁷ Skolverket (2024). Uppdrag att ansvara för nationell samordning av undervisningen i nationella minoritetsspråk, redovisning, dnr 7.5.2–2022:372.

⁴⁸ Kulturdepartementet (2022). Uppdrag till Socialstyrelsen att ta fram och sprida kunskapsstöd och genomföra kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteternas rättigheter och de nationella minoritetsspråken, Ku2022/00585.

⁴⁹ Socialstyrelsen (2023). Kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteternas rättigheter, delredovisning 2.

Knappt någon kommun erbjuder äldreomsorg på romani chib

Socialstyrelsen publicerar vartannat år en rapport om situationen för nationella minoriteter inom den kommunala äldreomsorgen.⁵⁰ Rapporten från 2023 bygger på en enkätundersökning som skickades till 187 kommuner. Svarefrekvensen var 61 procent, det vill säga 114 kommuner.

Kommuner ska erbjuda möjlighet till den som begär det att få hela eller en väsentlig del av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen på romani chib, om kommunen har tillgång till personal som behärskar romani chib. Detsamma gäller även för övriga minoritetsspråk. För finska, meänkieli och samiska gäller förstärkta rättigheter inom förvaltningsområdena.⁵¹ Enligt Socialstyrelsens rapport är det ingen kommun utanför förvaltningsområden som erbjuder äldreomsorg på romani chib. I kommuner inom förvaltningsområden erbjuds äldreomsorg på finska i 69 procent av kommunerna, följt av service på samiska, som erbjuds i 10 procent av kommunerna, och därefter meänkieli, som erbjuds i 8 procent av kommunerna. 3 procent av kommunerna inom förvaltningsområde uppger att de erbjuder äldreomsorg på jiddisch och 2 procent att de erbjuder äldreomsorg på romani chib. Vid närmare efterforskning har det visat sig att detta endast motsvarar en kommun. Kommunen har kommenterat att de vid behov försöker att tillgodose äldreomsorg på romani chib.

Främsta anledningen till att kommuner inte tillhandahåller äldreomsorg på minoritetsspråk anges av kommunerna vara avsaknad på efterfrågan. Av enkäten framkommer dock att endast hälften av kommunerna informerar de äldre om dessa rättigheter. Av kommunerna i förvaltningsområden svarar 90 procent att de informerar om sådana rättigheter. Utanför förvaltningsområdena är det 25 procent som informerar om rättigheterna.

Kommunerna ska även beakta de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet.⁵² Detta kan ske på olika sätt men behöver anpassas efter den äldres förutsättningar och lokala förhållanden. Det kan exempelvis handla om att tillhandahålla traditionell musik och mat och andra kulturella inslag. Enligt Socialstyrelsens rapport erbjuds få kulturella aktiviteter för romska personer. Resultaten är desamma för judiska personer, men bättre för de övriga minoriteterna.

⁵⁰ Socialstyrelsen (2023). Situationen för nationella minoriteter inom den kommunala äldreomsorgen.

⁵¹ De särskilda rättigheterna för äldre från de nationella minoriteterna regleras i 18–18 c §§ lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk, minoritetslagen.

⁵² 18 b § minoritetslagen.

Sändningar på romani chib i public service – störst ökning i SVT

En viktig del i att ge romani chib synlighet och status, samt stärka och uppmuntra språkanvändningen, är att språket får utrymme i public services sändningar.

I sändningstillstånden för public service-bolagen – Sveriges Radio (SR), Sveriges Television (SVT) och Utbildningsradion (UR) – anges att förstasändningar på vart och ett av de nationella minoritetsspråken ska öka under tillståndsperioden 2020–2025, jämfört med 2019. Bolagen ska även ta hänsyn till de språkliga behoven hos barn och unga som tillhör språkliga eller etniska minoritetsgrupper.

Bolagen redovisar siffror över antal sända timmar på de respektive minoritetsspråken i den årliga public service-redovisningen till Granskningsnämnden vid Myndigheten för press, radio och tv. Nedan redovisas totalt antal sända timmar per språk och år sedan 2019.

Tabell 1. Totalt antal sända timmar i Sveriges Radio per språk och år sedan 2019.

	2019	2020	2021	2022	2023
Romani chib	444	446	444	443	443
Finska	7 502	7 495	7 477	7 504	7494
Jiddisch	7	9	9	13	13
Meänkieli	1 107	1 123	1 118	1 117	1139
Samiska	1 428	1 432	1 428	1 447	1469
Totalt	10 488	10 505	10 476	10 524	10 559

Källa: Sveriges Radio.

Tabell 2. Totalt antal sända timmar i Sveriges television per språk och år sedan 2019.

	2019	2020	2021	2022	2023
Romani chib	76	85	77	87	100
Finska	377	467	407	482	462
Jiddisch	3	5	10	7	8
Meänkieli	62	66	66	66	67
Samiska	162	175	150	174	172
Totalt	680	798	710	816	809

Källa: Sveriges Television.

Tabell 3. Totalt antal sända timmar i Utbildningsradion per språk och år sedan 2019.

	2019	2020	2021	2022	2023
Romani chib	20	22	19	23	23
Finska	42	46	53	63	44
Jiddisch	3	5	16	7	11
Meänkieli	19	19	18	20	21
Samiska	21	21	20	23	24
Totalt	105	112	125	137	123

Källa: Utbildningsradion.

Alla bolagen har ökat sina totala sändningstimmar på minoritetsspråken sedan 2019. Vad gäller romani chib har antal sända timmar legat på ungefär samma nivå sedan 2019 i SR och har ökat något i UR. I SVT är det en större ökning. Mellan 2019 och 2023 är det en ökning med 24 timmar. Förändringarna har pendlat genom åren, vilket gör det svårt att bedöma om det är tillfälligt eller om det kommer fortsätta att öka. I utbudet på romani chib på SVT finns kulturskatter, underhållning, barnprogram och dokumentärer.

Flertalet kommunsatsningar inom kultur och språk

Flera av de intervjuade kommunerna arbetar främst med frågor som rör romer inom kultur- och fritidsförvaltningarna och på biblioteken. I en kommun har man låtit ungdomar bygga en utställning med minoritets-tema som visats upp i stadskärnan. Man har också anordnat stadsvandringar med platser som haft anknytning till nationella minoriteter.

Flera kommuner uppmärksammar också romernas nationaldag och en kommun berättar att man arbetar med att lyfta statusen på romani chib. Det handlar om att sprida information på olika sätt om att det är ett språk i Sverige som används. Att som kommun erbjuda stöd och service på romani chib anser kommunen visar på att det är en kompetens att kunna språket.

Några kommuner lyfter sitt arbete för att stärka romer i deras rätt till sin identitet. En av kommunerna har främst fokuserat på barn, där man arbetar med vikten av barns rätt till kultur och språk och att barnen känner till att man tillhör den nationella minoriteten romer, vad det innebär och att det är något att vara stolt över.

Flera av statsbidragen som Länsstyrelsen beviljade under 2023 har ansatser inom området kultur och språk.⁵³ Eslövs kommun, Sigtuna

⁵³ Förordning (2022:259) om statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering, SFS nr: 2022:259.

kommun, Stockholms stads kulturförvaltning och Trollhättans kommun har projekt med särskilt tydliga inriktningar inom området

Eslövs kommun har anordnat ett kulturarrangemang med romsk live-musik med syfte att öka kunskapen för anställda och allmänhet om romsk kultur. Sigtuna kommun har påbörjat ett långsiktigt utvecklingsarbete genom bland annat romska kulturaktiviteter på kommunens mötesplatser. Detta i syfte att etablera kontakt med romska kommuninvånare och anpassa former för inflytande och delaktighet utifrån målgruppens förutsättningar. Genom insatserna vill kommunen bland annat även öka romska barns och ungas självkänsla i förhållande till minoritetsidentiteten. Kulturförvaltningen i Stockholms stad utvecklar Stockholms stadsbiblioteks koncept för romska läsambassader. Detta för att öka graden av romsk inkludering i biblioteken och i staden i stort. Man fördjupar kunskaperna i biblioteken genom att involvera romer, med fokus på barn och unga samt tjejer och kvinnor. Målet är att presentera ett förnyat koncept för romsk läsambassad. I Trollhättan stad skapas bland annat mötesplatser för unga romer för att öka representationen av romer i kommunen samt motverka antiziganism och det faktum att unga romer döljer sin identitet.

Samtliga beviljade insatser under 2023 finns i bilaga 1.

Diskriminering och antiziganism

I detta kapitel beskriver vi minoriteten romers situation med anledning av diskriminering och antiziganism.

Antiziganism på arbetsplatsen och i skolan

En övergripande problematik som flera av kommunerna belyser i intervjuerna är att många arbetssökande, särskilt i den yngre generationen, upplever det som svårare att komma in på arbetsmarknaden om man är öppen med att man är rom. Därför vill många dölja sin identitet. En kommun uppger att det sker en systematisk diskriminering på arbetsmarknaden som påverkar romer i hög grad. I FRA-studien från 2021 som genomförts med romer i Europa⁵⁴ framgår att var tredje rom över 16 år i de tillfrågade länderna upplevde diskriminering i sitt arbetssökande. I FRA-studien från 2019⁵⁵ framgår att var fjärde rom eller resande i Sverige kände sig diskriminerad när de sökte arbete.

Malmö stad och Malmö universitet har under 2023 genomfört en studie⁵⁶ som finansierats av ett statsbidrag⁵⁷ som beviljades av Länsstyrelsen 2022. Det är en studie om antiziganism och förutsättningar för romskt liv i Malmö, som är baserad på insamlat material från intervjuer med 28 romska Malmöbor respektive tio tjänstepersoner som på olika sätt arbetar med eller har arbetat med frågor rörande den nationella minoriteten romer. Studien visar att många romer har erfarenhet av antiziganism i samtliga samhällssfärer, inklusive på arbetsplatsen, i skolan och i kontakt med myndigheter. Den kan ta sig uttryck på många olika sätt. Studien visar på en strukturell ekonomisk ojämlikhet, baserad på historisk exkludering från bland annat stora delar av arbetsmarknaden och en nutida omfattande diskriminering inom såväl arbetslivet som inom utbildningssystemet. Studien visar på omfattande erfarenheter av antiziganism inom skolans värld. Detta tar sig uttryck både genom öppen antiziganism i form av mobbning och utsatthet samt genom tystnad från lärare och andra elever som inte agerar. Flera av de romska informanterna skildrar även erfarenheter av att lärare och andra vuxna saknar tilltro till romska elevers förmågor och utgår från att romska föräldrar saknar framtidsambitioner och intresse för utbildning.

⁵⁴ FRA (2022). Roma in 10 European countries. Main results – Roma Survey 2021.

⁵⁵ FRA (2022). Romer och resande i sex länder.

⁵⁶ Malmö stad, Malmö universitet (2024). Sammanfattning studie om antiziganism och förutsättningar för romskt liv i Malmö. Studien kommer publiceras i sin helhet senare under året.

⁵⁷ Förordning (2022:259) om statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering, SFS nr: 2022:25.

Vidare pekar studien på att det finns begränsat med kunskap och bristande synlighet samt erkännande av romsksvensk/europeisk historia i utbildningen. Från upplevelser i möten med myndigheter beskrivs erfarenhet av misstänkliggörande och ifrågasättande.

Under 2020 hade Länsstyrelsen i uppdrag att öka kunskapen om hur romska barn och unga utsätts för antiziganism. I undersökningen *Stolt men ofta otrygg* delar 85 unga romer med sig av sina upplevelser av trygghet och tillgång till rättigheter.⁵⁸ Undersökningen talar för att det är vanligt bland unga romer att utsättas för antiziganism i form av trakasserier och diskriminering på grund av sin romska identitet. Den talar även för att skolan inte har lyckats med sitt uppdrag att förebygga och motverka antiziganism, och att förmedla kunskap om den nationella minoriteten romers rättigheter, historia, kultur och språk.

Forum för levande historia fick i maj 2022 i uppdrag⁵⁹ att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet samt föreslå insatser för att motverka antiziganism. I redovisningen av uppdraget⁶⁰ framgår att myndigheten genomfört fokusgruppsintervjuer med lärare och personal inom elevhälsan i grundskolor och gymnasium. Detta för att fånga upp utmaningar och behov av insatser i skolan, kopplat till undervisning om den nationella minoriteten romer och skolornas arbete mot antiziganism.

Resultaten pekar även här mot att det inte görs tillräckligt i skolan för att motverka antiziganism. Flera möjliga förklaringar till det lyfts fram. I fokusgruppsintervjuerna framkom bland annat att kunskapsnivån uppskattas vara låg bland elever, lärare och övrig skolpersonal om hur antiziganism tar sig uttryck, och om romers historia, kultur, språk och situation i Sverige. Återkommande skattade lärarna själva sin och sina kollegors kunskapsnivå om den nationella minoriteten romers historia och situation som låg eller som svår att uppskatta. Vidare framkom att uttryck för antiziganism inte upptäckts i skolorna i tillräckligt hög omfattning, av lärare och annan skolpersonal. Lärare i samhällskunskap är mer benägna än övriga lärare att ange att deras arbetsplats har problem med antiziganism. Vidare visar undersökningen på att undervisning om den nationella minoriteten romer är begränsad. Modersmållärare, liksom studien från Malmö, beskriver att elever med romsk bakgrund vittnat om att de känt sig osynliggjorda som nationell minoritet i skolan. De har också upplevt att kunskapen i skolan varit låg och att de blivit förbisedda i undervisningen.

⁵⁸ Länsstyrelsen Stockholm (2021). *Stolt men ofta otrygg*. En undersökning om unga romers upplevelser av trygghet och tillgång till sina rättigheter.

⁵⁹ Kulturdepartementet (2022). Uppdrag att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet, Ku2022/00923.

⁶⁰ Forum för levande historia (2024). Redovisning av uppdrag att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet, dnr 2022/98.

Forum för levande historia beskriver att resultatet av deras undersökning sammantaget visar på ett behov av ett medvetet arbete i skolan för att förebygga och motverka antiziganism. Detta genom att höja kunskapen, utveckla undervisningen och förbättra förutsättningarna för lärare och övrig skolpersonal att uppmärksamma och bemöta uttryck för antiziganism.

I MUCF:s delredovisning av ett pågående uppdrag, där de ska genomföra insatser som ska bidra till att förebygga och motverka antiziganism,⁶¹ framhäver också de behovet av kunskapshöjning för skolpersonal och elever i frågor som rör romers kultur, levnadsvillkor, rättigheter samt utsatthet för antiziganism och hur den ter sig. Vi berör uppdraget mer i avsnittet "Motverka antiziganism i samverkan och på lokal nivå".

Malmö stad och Malmö universitet har utifrån genomförd studie tagit fram rekommendationer. Rekommendationerna är riktade till Malmö stad, där studien är utförd, men kan säkert gynna även andra kommuner. Bland annat rekommenderas att ledning och personal inom kommunens HR-avdelningar ska stärka sin kunskap om antiziganism och diskriminering avseende den romska minoriteten. Detta då studien visar att det bland romer finns en utbredd otrygghet med att vara öppen med sin identitet på arbetet. Vidare rekommenderas staden att meritera romsk språkkunskap vid rekrytering inom förskola, skola, äldreomsorg och andra yrkeskategorier samt utveckla arbetet med att identifiera och motverka antiziganism i rekryteringsprocesser.

Då studien också visar att skolan är ett område där antiziganism aktualiseras på flera nivåer rekommenderas staden att genomföra en kvantitativ kartläggning av kunskapsnivån bland rektorer, lärare och skolpersonal på samtliga grundskolor i Malmö, och utifrån resultaten planera fortbildningsinsatser som följs upp.

Diskriminering i skolan är också något som belyses i studierna från FRA. I studien från 2021 framgår att en av fem romska elever upplever mobbning och trakasserier i skolan på grund av att man är rom. 11 procent av de tillfrågade uppgav att både elever och föräldrar till elever ofta upplever diskriminering i kontakt med skolmyndigheter. I studien från 2019 uppger varannan förälder till ett barn i skolpliktig ålder i Sverige att deras barn upplever kränkande och hotfulla kommentarer på grund av sin bakgrund som rom eller resande.

I Länsstyrelsens samråd med minoriteten lyfte representanter från organisationerna att man upplever att antiziganismen i samhället ökar. En organisation påtalade att olika romska grupper kan ha olika behov och problembilder, vilket kan slå olika vad gäller diskriminering. Det kan handla om hur väl man talar svenska och olika utbildningsbakgrund.

⁶¹ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, Ku2022/01123.

Organisationen framhävde att det är viktigt att man stärker minoriteterna, genom att till exempel synliggöra hur de har påverkat det svenska språket och det svenska samhället på ett positivt sätt. Ett normaliserande och framhävande av minoriteternas positiva bidrag till samhället kan skapa ett bättre samhällsklimat och göra att man vågar leva öppet med sin identitet om man tillhör en nationell minoritet.

Diskriminering och antiziganism kan leda till ohälsa

Länsstyrelsen och Sametinget har inom ramen för det minoritetspolitiska arbetet bedrivit ett projekt för att stärka offentliga verksamheter för att motverka diskriminering av de nationella minoriteterna. Syftet med projektet är att kommuner, regioner och statliga myndigheter ska få mer kunskap om nationella minoriteters rättigheter och kopplingen till diskriminering, hatbrott och utsatthet. Syftet är också att verksamheterna ska känna sig tryggare i dessa frågor och utifrån ett rättighetsperspektiv kunna genomföra effektiva förebyggande insatser.

Inom ramen för projektet har fem workshops genomförts under hösten 2023, med 29 personer från de fem nationella minoriteterna. Syftet var att få de nationella minoriteternas synpunkter kring utsatthet, diskriminering och hatbrott. Arbetet har resulterat i en rapport skriven av EmergaLab, en extern konsult som genomförde workshopparna.⁶² Nedan beskriver vi kortfattat en del av vad som framkom under workshoppen med de romska representanterna. Sju personer deltog på workshoppen; tre kvinnor och fyra män.

Flera av deltagarna upplever att det finns en stor okunskap bland offentligt anställda kring antiziganism och dess konsekvenser. De menar att man i större utsträckning måste prata om det. Okunskapen leder till att många använder begrepp som utsatthet i stället för att använda begreppen rasism och antiziganism, som tydligare lyfter fram strukturell och institutionell rasism. De lyfter också att begreppet diskriminering inte räcker för att beskriva den enorma utsatthet, exkludering och antiziganism som många romer är uppväxta och lever med dagligen, oavsett klass, utbildningsbakgrund och arbete. Några lyfter också att kunskap inom polisen och rättsväsendet måste öka, för att kunna identifiera och fälla individer för hatbrott. Något som de menar sällan sker i Sverige idag.

Deltagare lyfter fram både personliga berättelser och andras röster för att beskriva hur diskrimineringen och utsattheten tar sig uttryck. Flera

⁶² EmergaLab (2023). De nationella minoriteternas erfarenheter av diskriminering, utsatthet och hatbrott. Studie genomförd på uppdrag av Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget.

menar att det inte är enkelt att dra en skiljelinje mellan vad som är förekomsten av diskriminering, vad som är exkludering och känslan av utsatthet och vad som är antiziganism.

Flera deltagare påpekar att det finns många fördomar, myter och föreställningar om romer, hur de lever och deras olika traditioner. Dessa fördomar är djupt rotade och finns överallt i samhället. Romer upplever utsatthet både i livsmedelsbutiken och på den egna arbetsplatsen. Det finns konstant en känsla av att vara misstänkliggjord, samtidigt som det finns en förväntan att romer ska anpassa sig till det svenska samhället och att, som de uttrycker det, "smälta" in. Samtliga deltagare har varit i situationer där de har behövt fundera på om det är säkert att avslöja sin romska identitet. Detta speglar också resultaten i studien från Malmö stad, där majoriteten av de intervjuade är stolta över att vara romer, samtidigt som de menar att möjligheterna att vara det i offentligheten är väldigt begränsande. Om man är öppen med sin romska identitet måste man ofta avväga risken att utsättas för diskriminering, negativa fördomar, att man ska avkrävas tid, information och engagemang för att utbilda och stå till svars för minoriteten. På så sätt skapar antiziganismen en paradox där den å ena sidan tvingar folk till osynlighet, vilket förstärker kravet på assimilation. Å andra sidan innebär det risk för att bli översynlig, i bemärkelsen att utsättas för mer övervakning, kontroll, frågor, gränslöshet och att tvingas representera en hel grupp.

Deltagare i workshopen lyfter att många romer mår väldigt dåligt av den konstanta stressen över att bli utsatt, misstänkliggjord, diskriminerad och kränkt. Det kan för många kännas som en ond cirkel som de inte kan ta sig ur, vilket kan leda till depression, ångest och oro. Det kan också leda till missbruk i olika former. Det är ett konstant stresspåslag att förhålla sig till både professionellt och privat. Rädslan sprider sig till den yngre generationen, då barnen ofta blir vittnen till den diskriminering som många föräldrar upplever dagligen. Diskrimineringen, exkluderingen och utsattheten är så bred och omfattande att det påverkar varje del av livet. Även detta speglas i studien från Malmö. Majoriteten av de intervjuade vittnar om egna upplevelser av både generationstrauma och minoritetsstress, vilket har påverkat deras liv, psykiska hälsa och fysiska hälsa negativt. Generationstrauman som lyfts fram av de intervjuade är i första hand Förintelsen av romer, men även slaveriet och den långa diskrimineringshistorien. Flera informanter beskriver hur deras förfäder har genomlevt trauman på grund av sin romska identitet och skildrar att dessa trauman blivit en del av deras identitet. Ett återkommande tema är bristen på erkännande av dessa trauman i majoritetssamhället, vilket försvårat bearbetning och skapat omfattande sorg och ilska. Majoriteten av de intervjuade vittnar även om minoritetsstress i sin vardag, där konstant oro och stress påverkar deras psykosociala och fysiska hälsa. Olika förhållningssätt för att hantera denna påfrestning i vardagen lyfts

fram i studien, till exempel att dölja och tona ner sin romska identitet, vara extra vaksam och att undvika vissa situationer.

Inom ramen för Länsstyrelsens och Sametingets projekt har vi genomfört en behovsinventering, där tolv kommuner, fyra regioner och tre statliga myndigheter har intervjuats. Behovsinventeringen visade bland annat att detta är ett område där det finns ett stort behov av vägledning och utökad kunskap. Verksamheterna har generell kunskap och utbildningsmaterial om diskriminering, hatbrott och utsatthet i allmänhet, men inte specifikt med fokus på de nationella minoriteterna. En framgångsfaktor har visat sig vara när arbete mot diskriminering, utsatthet och hatbrott inkluderas i organisationens ordinarie arbete med exempelvis mänskliga rättigheter.

Resultatet av behovsinventeringen och genomförda workshops kommer ligga till grund för ett kunskapspaket och ett metodstöd som Länsstyrelsen och Sametinget ska ta fram under 2024 till kommuner, regioner och myndigheter. Syftet är att öka kunskapen inom området och stärka aktörerna i deras arbete med att motverka diskriminering av de nationella minoriteterna.

Motverka antiziganism i samverkan och på lokal nivå

MUCF fick 2022 i uppdrag att genomföra insatser som ska bidra till att förebygga och motverka antiziganism.⁶³ I arbetet ska ingå att stärka förutsättningarna för unga romer att själva genomföra insatser som kan bidra till ökad synlighet och kunskap om unga romer och unga romers utsatthet för antiziganism. I den senaste delredovisningen av uppdraget⁶⁴ framgår att MUCF inom ramen för uppdraget gjort en behovsinventering bland kommuner och civilsamhället. De har också samverkat med andra myndigheter med uppdrag kopplade till unga romer för att samla in kunskap inom området. MUCF bedömer att det finns goda möjligheter för samverkan kring arbetet med att förebygga och motverka antiziganism. Förutsättningarna för kommuner skiljer sig dock åt. Arbetet med att förebygga och motverka antiziganism behöver bedrivas långsiktigt för att möjliggöra uppbyggnad av tillit. De belyser också att rätt förutsättningar behöver finnas för att säkerställa att unga romer involveras i arbetet.

MUCF samverkar med kommuner som vill stärka sitt lokala nätverk och gå samman i arbetet mot antiziganism. Myndigheten har gjort bedömningen att insatser för att motverka och förebygga antiziganism och att

⁶³ Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Myndigheten för ungdoms och civilsamhällsfrågor, Ku2022/01123.

⁶⁴ MUCF (2024). Delredovisning 2, Uppdrag att genomföra insatser som ska förebygga och motverka antiziganism.

inkludera unga romer görs bäst på lokal nivå. Detta genom att stötta kommunerna i deras befintliga arbete med romsk inkludering, bidra med verktyg för att stärka deras samverkan med civilsamhället och arbeta med ett rättighetsbaserat ungdomsperspektiv. Samverkan med civilsamhället bedöms vara en central faktor i arbetet med att stärka unga kring inflytande och delaktighet. Genom den samverkan MUCF bedriver med vissa kommuner tas goda exempel fram för att sedan spridas på nationellt plan. MUCF beskriver i sin redovisning att de önskar möjlighet att följa upp kommunernas utveckling och sprida goda exempel under de år som återstår av strategin, fram till 2032. Detta med adekvata medel för att nå ut i en bredare geografisk skala. De tror att en sådan möjlighet markant kommer att öka möjligheten att göra skillnad i dessa frågor.

Anmälningar om diskriminering av romer är högre än övriga minoriteter trots stort mörkertal

DO ska bland annat verka för att diskriminering som har samband med kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder inte förekommer på några områden av samhällslivet.

Under 2023 kom det totalt in omkring 3 930 anmälningar om diskriminering till DO, vilket är något fler än för 2022 då antalet var 3 594. Antalet anmälningar har ökat med 95 procent sedan 2016. En markant ökning skedde från och med 2020. DO bedömer att möjligheten att anmäla via DO:s webbplats, som infördes i september 2020, har bidragit till ökningen.⁶⁵

DO registrerar inte anmälarens etniska tillhörighet och myndigheten för inte någon statistik över huruvida ärenden rör diskriminering av nationella minoriteter. För att göra en bedömning av antalet anmälningar om diskriminering av judar, romer, samer, sverigefinnar och torne-dalingar som inkommit till DO under 2023 har myndigheten gjort en manuell genomgång av samtliga anmälningar som inkommit som rör diskriminering som har samband med etnisk tillhörighet eller religion eller annan trosuppfattning.⁶⁶ Detta omfattar alltså inte anmälningar om diskriminering av nationella minoriteter som rör andra diskrimineringsgrunder. Därför kan antalet anmälningar vara högre.

Under 2023 anmäldes nio fall av diskriminering av romer. Anmälningarna rör i första hand diskriminering vid tillhandahållandet av varor och

⁶⁵ DO (2023). Förekomst av diskriminering 2023. Årlig rapport från Diskrimineringsombudsmannen. ISBN 978-91-88175-45-8.

⁶⁶ DO, 2022/2805. Svar på Länsstyrelsen i Stockholms läns och Sametingets förfrågan om underlag rörande diskriminering av nationella minoriteter – 2024. 2024-01-15.

tjänster, men även diskriminering inom andra samhällsområden som exempelvis utbildningsväsendet, arbetslivet och socialtjänsten. DO har redovisat tio domar och förlikningar gällande diskriminering av romer mellan 2013 och 2022, varav åtta som ledde till dom med ersättning eller förlikning med ersättning.

Under 2023 har det varit någon enstaka anmälning om diskriminering av judar, samer, sverigefinnar och tornedalingar. Genom åren har DO tagit emot flest anmälningar av romer, i jämförelse med övriga nationella minoriteter. Från 2005 fram till 2021 ökade antalet anmälningar om diskriminering av romer markant, från några enstaka per år till cirka 35–55 anmälningar per år. År 2022 minskade antalet anmälningar till 25, och 2023 har det alltså skett ytterligare en minskning, med 16 anmälningar. Detta har skett parallellt med att anmälningar om diskriminering ökat i stort. Det är inte utrett varför anmälningar till DO från romer minskat när antalet anmälningar totalt ökar.

DO bedömer att mörkertalet är stort, eftersom det förekommer diskriminering som av olika skäl inte anmäls till DO. Ett skäl till att inte anmäla kan vara att den som utsätts för diskriminering inte själv inser det. Det kan också finnas fall där man avstår från att anmäla, till exempel på grund av rädsla för repressalier. En annan anledning kan vara bristande kunskap om vilka rättigheter man har. Ytterligare en anledning som minoriteten lyfter är att man döljer sin romska identitet, något som vi har nämnt i flera sammanhang i den här rapporten. Det kan också bidra till att man låter bli att anmäla.

Trots romers omfattande erfarenheter av att utsättas för diskriminering visar också studien från Malmö att de flesta inte anmäler. Man menar att det inte endast beror på brist på kunskap om lagen och var de ska vända sig med anmälan, utan även beror på den kollektiva erfarenheten av att inte bli trodd och att det således inte leder någonvart att anmäla. Det här framkommer även i de dialoger som Länsstyrelsen haft med minoriteten.

Även studien från FRA från 2021⁶⁷ visar att få anmäler. Endast 5 procent av de tillfrågade som utsätts för diskriminering på grund av att de är romer anmälde detta. Studien visar också att det skett en signifikant minskning av anmälningar (cirka 10 procent) från 2016.

I FRA-studien från 2019⁶⁸ där romer och resande i Sverige deltog svarade cirka hälften av de 404 deltagarna att de upplevt diskriminering, vilket är betydligt fler än antalet anmälningar som DO fått in från minoriteten.

DO menar att benägenheten att anmäla kan förändras, till exempel genom dialog och kunskapshöjande insatser.

⁶⁷ FRA (2022). Roma in 10 European countries. Main results – Roma Survey 2021.

⁶⁸ FRA (2022). Romer och resande i sex länder.

Antiziganistiska hatbrott

Brå publicerar vartannat år en sammanställning av de ärenden som hatbrottsmarkerats av polisen. I sin senaste rapport från 2023⁶⁹ redovisar myndigheten 33 polisanmälda brott från 2022 som bedömts innehålla ett antiziganistiskt hatbrottsmotiv. I tabellen nedan visas hatbrottsstatistiken för 2022, uppdelat på antiziganistiska, antisamiska respektive antisemitiska motiv.

Antiziganistiska	33	1%
Antisamiska	15	1%
Antisemitiska	111	4%
Övriga	2675	94%
Totalt	2834	100%

Källa: Brå.

Antiziganistiska hatbrottsmotiv särredovisas inte i Brås rapport denna gång, eftersom antalet polisanmälningar är för få för att kunna brytas ned i olika variabler för brottskategorier.

I Brås föregående publicering om hatbrott från 2021⁷⁰ polisanmäldes 55 brott med antiziganistiska motiv, vilket innebär en minskning med 22 anmälningar under 2022. De vanligaste brottskategorierna 2021 var ofredande följt av hets mot folkgrupp och olaga hot. Olaga diskriminering utgjorde en större andel av de anmälda brotten med antiziganistiska motiv än motsvarande andel av samtliga hatbrott sammantaget.

I FRA-studien från 2021⁷¹ tillfrågades respondenterna om deras erfarenheter av hatbrott i form av fysiskt våld, exempelvis att bli slagen eller puttd, med anledning av deras romska bakgrund. Mest drabbade av denna typ av hatbrott var personer mellan 25–44 år, där 17 procent uppgav detta. Detta följdes av åldersgruppen 45–64 år, där 6 procent uppgav att de blivit utsatta. För dem mellan 16–24 år var det 4 procent som uppgav att de blivit utsatta.

Av studien framgår också att 75 procent som blivit utsatta för våld i form av hatbrott inte har anmält brottet, det vill säga en övervägande majoritet av respondenterna. Det har också här skett en minskning av

⁶⁹ Brå (2023). Polisanmälda hatbrott 2022. En sammanställning av de ärenden som hatbrottsmarkerats av polisen.

⁷⁰ Brå (2021). Polisanmälda hatbrott 2020. En sammanställning av de ärenden som hatbrottsmarkerats av polisen.

⁷¹ FRA (2022). Roma in 10 European countries. Main results – Roma Survey 2021.

anmälningar. 2016 var det 70 procent av respondenterna som blivit utsatta för våld i form av hatbrott som inte anmälde. I studien från 2019⁷² framgår att 12 procent av de tillfrågade romerna och resande i Sverige hade upplevt hatmotiverat fysiskt våld. Vidare framgår att romer och resande i Sverige tillhör de undersökningsgrupper som har högst andel icke-anmälda trakasserier och våld.

Med stor sannolikhet speglar detta fortfarande situationen i Sverige när det kommer till romers benägenhet att anmäla hatbrott. Det finns säkerligen ett mörkertal även här, precis som det gör vad gäller anmälan om diskriminering.

⁷² FRA (2022). Romer och resande i sex länder.

Stöd till kommuner från Länsstyrelsen och andra myndigheter

Enligt uppdraget till Länsstyrelsen ska redovisningen redogöra för vilket behov av stöd som kommuner har i sitt arbete för romsk inkludering och hur Länsstyrelsen i Stockholms län och övriga myndigheter har kunnat utgöra ett sådant stöd.

Insatser som Länsstyrelsen Stockholm erbjuder

I intervjuerna belyser kommunerna Länsstyrelsen Stockholm som en viktig myndighet för romsk inkludering i funktionen som samordnare för uppdraget och som den instans som lyfter frågor vidare till regeringen. Kommunerna anser också att de nätverksträffar myndigheten samordnar, i form av erfarenhets- och kunskapsutbytesdagar, är viktiga för att dela erfarenheter och se hur andra kommuner jobbar med romsk inkludering, och på så sätt få inspiration och idéer om vad den egna kommunen kan göra. Man anser att utbildningen *Grundutbildning om minoritets-lagstiftningen*⁷³ som Länsstyrelsen och Sametinget tagit fram är ett bra verktyg som kan användas internt på kommunerna.

Nätverksträffar för kommuner och regioner

Länsstyrelsen har under 2023 genomfört tre nätverksträffar för kommuner och regioner som arbetar eller avser att arbeta med romsk inkludering. Syftet med träffarna är kunskaps- och erfarenhetsutbyte och att visa på goda exempel för fortsatt verksamhetsutveckling. Två av träffarna genomfördes fysiskt och den tredje genomfördes digitalt. På träffarna har mellan 26–30 tjänstepersoner deltagit, som har representerat 12–15 kommuner samt en region. Träffarna har haft olika inriktningar beroende på vad deltagarna anmält att de vill diskutera samt vad som varit aktuellt. Temana under året har varit statsbidrag, vision för nätverket för att få fler kommuner att arbeta med strategin, rättighetsbaserat arbete samt uppföljning som återkommande är ett utmanande område för kommunerna. Återkopplingen från deltagarna efter nätverksträffarna har visat att träffarna är uppskattade. Det finns ett behov av att diskutera frågor rörande arbetet för romsk inkludering

⁷³ <https://www.minoritetsutbildning.se/>

med andra kommuner, för att få inspiration till arbetssätt, metoder och lösningar på diverse utmaningar.

Kunskapshöjande insatser

Webbutbildningen *Grundutbildning om minoritetslagstiftningen*⁷⁴ som lanserades i juni 2022 finns på webbplatsen minoritet.se och är öppen för alla. Under 2023 genomförde 542 personer webbutbildningen. Sedan lanseringen har totalt 971 personer genomfört den. De flesta som genomför utbildningen är tjänstepersoner i kommuner.

Länsstyrelsen påbörjade under 2023 framtagandet av ett kunskapspaket om romsk inkludering som främst riktar sig till tjänstepersoner i kommunerna. Kunskapspaketet kommer innehålla korta filmer i form av reportage för att visa på goda exempel, intervjuer med sakkunniga inom området samt animeringar om strategin för romsk inkludering och om romer som nationell minoritet. Syftet med kunskapspaketet är att filmerna ska inspirera kommuner som vill arbeta, eller redan arbetar, med romsk inkludering, då de kan ge idéer och uppslag för vidare utvecklingsarbete. Syftet är också att de ska fungera som ett stödmaterial samt utgöra en kunskapshöjande insats. Kunskapspaketet planeras att publiceras under 2024.

Kunskapspaketet är tänkt som en komplettering till de poddar och filmer om romsk inkludering som Länsstyrelsen publicerade på sin webbplats och på minoritet.se i december 2022.⁷⁵ Filmerna lyfter flera goda exempel på lokalt arbete inom romsk inkludering runtom i landet och i poddarna lyfts bland annat frågor som rör det rättighetsbaserade arbetet samt antiziganism. Statistiken från filmerna och poddarna visar på att Länsstyrelsen behöver öka spridningen av dessa. Vi kommer att göra nya spridningsinsatser när det nya kunskapspaketet är färdigt för publicering.

Bazaren⁷⁶ är Sveriges största mässa för jobb, utbildning och att starta eget, och lockar årligen cirka 10 000 besökare och 100 utställare, däribland organisationer, företag, myndigheter och arbetsgivare. 2023 höll Länsstyrelsen ett seminarium om fördomsfri rekrytering och värdegrundsbaserad rekrytering på Bazaren. I seminariet lyfte vi bland annat romers situation på arbetsmarknaden och tips om kunskapshöjande insatser om målgruppen.

Länsstyrelsen uppmärksammade den internationella Romadagen den 8 april genom att publicera artiklar med koppling till den romska minoriteten på minoritet.se och genom att belysa dagen i sociala medier.

⁷⁴ <https://www.minoritetsutbildning.se/>

⁷⁵ <https://www.lansstyrelsen.se/stockholm/samhalle/social-hallbarhet/manskliga-rattigheter-och-demokrati/nationella-minoriteter-och-minoritetsprak/romsk-inkludering.html>

⁷⁶ <https://www.regionstockholm.se/regional-utveckling/hallbar-naringslivsutveckling/kompetensforsorjning/bazaren/bazaren-for-besokare/>

Under 2023 har Radio Romano uppmärksammat myndighetens arbete vid fyra tillfällen. Länsstyrelsen har vid dessa tillfällen bland annat berättat om syftet med statsbidraget för att främja romsk inkludering och om myndighetens utvecklingsarbete. Både specifikt inom romsk inkludering och inom minoritetsområdet i stort.

Myndigheten skickar ut nyhetsbrevet *Nationella minoriteter* fyra gånger per år.⁷⁷ I nyhetsbrevet inkluderar vi information om arbetet för romsk inkludering. I dagsläget har nyhetsbrevet drygt 1 600 prenumeranter, vilket är en ökning med 330 personer sedan 2022. De flesta som prenumererar på brevet är tjänstepersoner inom kommun, myndighet och region.

Länsstyrelsen deltog tillsammans med Sametinget på konferensen *Mänskliga Rättighetsdagarna*⁷⁸ i Helsingborg den 23–25 november 2023, som hade temat Rätten till arbete och utbildning. Myndigheterna hade en utställningsmonter och spred via den information om minoritetspolitiken och romsk inkludering. Konferensen arrangeras årligen och ska lyfta frågor om mänskliga rättigheter högre upp på den politiska dagordningen samt bredda och fördjupa det offentliga samtalet om mänskliga rättigheter. Målgruppen är praktiker, forskare, myndighets- och kommunanställda, förtroendevalda och ideellt engagerade som arbetar med eller vill lära sig mer om mänskliga rättigheter. Konferensen erbjuder allmänheten att delta kostnadsfritt under en av dagarna. Konferensen hade 3 100 besökare och Länsstyrelsen och Sametinget hade kontinuerligt besökare i montern som ville ta del av allt från allmän information om myndigheternas arbete till specifika funderingar om de nationella minoriteterna och deras rättigheter.

Önskemål om stöd från Länsstyrelsen

De intervjuade kommunerna lyfter flera önskemål och synpunkter om stöd från Länsstyrelsen. De önskemål och synpunkter de främst lyfte var:

- Ett gemensamt årshjul, så att man inte missar viktiga datum som exempelvis högtidsdagar och ansökningsdagar för modersmålsansökan.
- Metodstöd, presentationer, animerade filmer och andra verktyg som kan underlätta kommunernas lokala arbete.

⁷⁷ <https://www.lansstyrelsen.se/stockholm/samhalle/social-hallbarhet/manskliga-rattigheter-och-demokrati/nationella-minoriteter-och-minoritetsprak.html>

⁷⁸ <https://www.mrdagarna.se/>

- Stöd i att ta fram styrande dokument, med tips kring hur man ska tänka kring strategins målbild och hur man följer upp. Man vill kunna säkerställa att man gör rätt saker.
- Samverkan med Länsstyrelsen kring större event, och att Länsstyrelsen även kommer på besök i kommunen för att ge frågan mer tyngd. Man vill också kunna ha med representanter från Länsstyrelsen som experter i olika sammanhang.
- Det är viktigt att Länsstyrelsen och andra myndigheter belyser frågorna på olika sätt. Det ger mer tyngd och ökar benägenheten för chefer i kommunen att engagera sig i frågorna. En förutsättning för att lyckas är att arbetet är förankrat bland politiker och stadsdirektörer.
- Man vill ta del av behovsbilden som Länsstyrelsen har genom sina samråd, eftersom det kan ge generella medskick som är bra att känna till.

Upplevt stöd och önskemål om stöd från andra myndigheter

Från intervjuerna framgår det överlag att man anser att det är viktigt att det finns statliga myndigheter som också arbetar med att stärka och främja romsk inkludering. Att myndigheter har uppdrag inom romsk inkludering ger en legitimitet till frågan. Det underlättar också för kommuner att kunna hänvisa till dessa myndigheter när så krävs.

De myndigheter som kommunerna lyfter att man upplever stöd från är Isof, Skolverket, Socialstyrelsen då dessa myndigheter bland annat har tagit fram olika typer av metodstöd i arbetet för romsk inkludering.

Önskemål om stöd som kommuner har lyft är att de bland annat skulle vilja ha mer utbyte i frågorna med klientnära myndigheter där personer från minoriteten kan ha ärenden, som Försäkringskassan, Kronofogden och Skatteverket. En del kommuner har haft kontakt med Arbetsförmedlingen inom ramen för romsk inkludering, men inte lika mycket som tidigare. Den kontakten saknas och behöver etableras igen för att bättre kunna stötta personer ut i arbete.

Ett övergripande önskemål är att det skulle finnas verktyg för tvingande åtgärder. Det skulle öka chanserna för att frågan prioriteras. Detta är även något som lyftes på det gemensamma samrådet med representanter från de nationella minoriteterna. De ser ett behov av en tillsynsmyndighet rörande minoritetspolitiken. Många i den romska minoriteten tror att det finns en betydligt lägre tendens för kommuner att jobba i

enlighet med den romska strategin när det inte finns några konsekvenser för kommuner som inte lever upp till kraven i minoritetslagen.

Finansiering är nödvändigt för arbetet

I kommunintervjuerna framgår att finansiellt stöd ger möjligheter för insatser som annars inte skulle vara aktuella. Det ger också möjligheter att pröva nya idéer som kan leda till utveckling inom området. Vidare framgår det att de finansiella stöden bidrar till bättre resultat, exempelvis genom att man kan anställa mer personal, anlita forskare och få bättre kvalitet på utbildningsfilmer.

Statsbidraget möjliggör en planering för tiden då finansiering finns, men kommer det inga medel efter det så blir det svårare för kommuner att planera, eftersom de inte vet hur mycket frågan kommer att jobbas med. Att planera verksamheten är också svårt när det råder osäkerhet om de får statsbidragen beviljade. Majoriteten av kommunerna lyfter en önskan om att finansieringen blir permanent. En idé som en kommun lyfter är att en beständig finansieringen skulle kunna medföra krav; till exempel att vissa högtidsdagar ska uppmärksammas på ett visst sätt eller att det på kommunernas webbplatser ska finnas information om de nationella minoriteterna och lagstiftningen samt om modersmålsundervisning.

En av kommunerna som inte har ansökt om statsbidrag har en brobyggare anställd, utan extern finansiering. Intervjupersonen menar att det generellt är svårt med tillfälliga medel. Det är svårt att bygga verksamhet med medel som bara sträcker sig en viss period. Det behövs en struktur som fungerar över tid. ”Man hade önskat ett långsiktigt bidrag där man kan bygga ut kostymen och inte behöva dra in den igen”.

Statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering

Den 7 april 2022 fick Länsstyrelsen i Stockholms län i uppdrag att fördela statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering och göra det möjligt för romer att delta på lika villkor som andra i samhället.⁷⁹ Under 2023 har myndigheten haft två ansökningsomgångar där totalt 23 ansökningar inkom om totalt drygt 18 000 000 kronor. Länsstyrelsen har beviljat 15 av dessa ansökningar och fördelat 9 321 000 kronor i statsbidrag. Anledningen till att åtta kommuner fick avslag på sina ansökningar var främst att medlen inte räckte till de allt fler ansökningar som inkom under den sista ansökningsomgången. Statsbidraget hade ett

⁷⁹ Förordning (2022:259) om statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering, SFS nr: 2022:25.

högt söktryck även under 2022. Sammanräknat 2022 och 2023 har Länsstyrelsen beviljat 31 statsbidrag om totalt 18 456 950 kronor.

Insatserna som beviljats varierar. Många anställer personer med romsk kultur- och språkkompetens för att lättare nå ut till målgruppen och stötta både målgrupp och tjänstepersoner. Andra insatser är bland annat behovsanalyser, uppsökande insatser och kunskapshöjande insatser både för målgruppen och tjänstepersoner.

Ett av kriterierna i förordning (2022:259) är att bidraget ska tilldelas kommuner i olika delar av landet samt kommuner av olika storlek. Inkluderar man bidragen som beviljades under 2022 kan man se att den geografiska fördelningen är god och att en viss fördelning av kommuner i olika storlek också är uppnådd. En sammanställning av alla beviljade ansökningar under 2023 finns i bilaga 1.

De flesta insatser löper under en längre period, men några redovisningar hann inkomma innan inlämnandet av denna årsredovisning. Från dessa kan man bland annat utläsa att man i Haninge kommun har etablerat en pensionärsförening för äldre romska kvinnor, med syfte att driva och utveckla äldreomsorgsfrågor tillsammans med kommunen. 16 deltagare som hade behov av omsorgsstöd inför deltagandet i projektet har genom projektet fått olika typer av stöd, som hemtjänst, anhörigstöd, sjukvård i hemmet, boendestöd och god man. Dessa deltagare hjälper nu även andra äldre romer med liknande frågor. Genom att de organiserar sig inom det civila samhället och stärker sina kunskaper kan de fortsätta driva sina frågor och ta tillvara sina rättigheter. Den romska pensionärsföreningen är nu en del av Haninge kommuns pensionärsråd. Det innebär att föreningen har inflytande i kommunens arbete med dessa frågor. Etableringen av föreningen har också skapat en ingång till Social- och äldreförvaltningen i kommunen.

I Mölndals stad har Språkcentrum bland annat erbjudit kompetensutveckling om den romska minoriteten till 151 pedagoger, lärare och rektorer i förskolor och skolor. Effekten av detta är att frågan har etablerats i befintliga nätverk samt synliggjorts inom fler förvaltningar och sammanhang. Detta har skapat nya nätverk, förfrågningar kring arbetssätt och förfrågningar från rektorer om att föreläsa om den romska minoriteten i skolor.

Källförteckning

Arbetsförmedlingen (2024). Återrapport om romsk inkludering 2020–2023. Dnr Af-2023/0120 9461. Återrapport: romsk inkludering 2020–2023 (arbetsformedlingen.se)

Brottsförebyggande rådet, Brå (2023). Polisanmälda hatbrott 2022 (Rapport 2023:16) Polisanmälda hatbrott 2022 – Brottsförebyggande rådet (bra.se)

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021). Polisanmälda hatbrott 2020 (Rapport 2021:17). Polisanmälda hatbrott 2020 – Brottsförebyggande rådet (bra.se)

Diskrimineringsombudsmannen, DO 2022/2805. Svar på Länsstyrelsen i Stockholms läns och Sametingets förfrågan om underlag rörande diskriminering av nationella minoriteter – 2024. 2024-01-15.

Diskrimineringsombudsmannen, DO (2023). Förekomst av diskriminering 2023. Årlig rapport från Diskrimineringsombudsmannen (Rapport 2023:3). Förekomst av diskriminering 2023 (do.se).

EmergaLab (2023). De nationella minoriteternas erfarenheter av diskriminering, utsatthet och hatbrott. Studie genomförd på uppdrag av Länsstyrelsen Stockholm och Sametinget. Fördjupningsstudie om diskriminering och utsatthet - Minoritet.se

Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter, FRA (2022). Romer och resande i sex länder. Intervjuundersökning. ROMER OCH RESANDE I SEX LÄNDER (mr-webben.se)

Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter, FRA (2022). Roma in 10 European countries. Main results – Roma Survey 2021. Roma in 10 European countries. Main results - ROMA SURVEY 2021 (europa.eu)

Forum för levande historia (2023). Redovisning av uppdrag att kartlägga antiziganism i grundskolan och gymnasiet (Ku2022/00923). Slutredovisning-Ku2022-00923.pdf (levandehistoria.se)

Institutet för språk och folkminnen, Isof (2023). Redovisning av regeringsuppdrag. Språkcentrum finska, jiddisch, meänkieli och romska. Delredovisning december 2023. Dnr 14-21/1939. Delredovisning språkcentrum dnr 14-21-1939.pdf

Kulturdepartementet (2023). Regleringsbrev för budgetåret 2024 avseende anslagen 7:1 och 7:2 inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse. (Ku2023/01286 (delvis), Ku2023/01318) Regleringsbrev 2024 Anslag 7:1 och 7:2 (esv.se)

Kulturdepartementet (2022). *Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor* (Ku2022/01123). [Regleringsbrev 2022 Myndighet Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor \(esv.se\)](#)

Kulturdepartementet (2024). *Uppdrag till Arbetsförmedlingen avseende regeringens strategi för romsk inkludering*. (Ku2024/00156).

Kulturdepartementet (2022). *Uppdrag till Forum för levande historia att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet*. (Ku2022/00923). [Uppdrag att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet – Regeringen.se](#)

Kulturdepartementet (2022). *Uppdrag till Lunds universitet, Stockholms universitet, Umeå universitet och Södertörns högskola att stärka de nationella minoritetsspråken*. (Ku2022/00584). <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2022/03/uppdrag-till-lunds-universitet-stockholms-universitet-umea-universitet-och-sodertorns-hogskola-att-starka-de-nationella-minoritetsspraken/>

Kulturdepartementet (2022). *Uppdrag till Socialstyrelsen och Skolverket att ta fram och tillgängliggöra en utbildning för brobyggare med romsk språk- och kulturkompetens*. (Ku2022/00786). <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2022/04/uppdrag-att-ta-fram-och-tillgangliggora-en-utbildning-for-brobyggare-med-romsk-sprak--och-kulturkompetens/>

Kulturdepartementet (2022). *Uppdrag till Socialstyrelsen att ta fram och sprida kunskapsstöd och genomföra kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteternas rättigheter och de nationella minoritetsspråken*. (Ku2022/00585). [Uppdrag till Socialstyrelsen att ta fram och sprida kunskapsstöd och genomföra kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteternas rättigheter och de nationella minoritetsspråken – Regeringen.se](#)

Kulturdepartementet (2022). *Uppdrag till Statens kulturråd att främja de nationella minoritetsspråken*. (Ku2022/00583). [Uppdrag till Statens kulturråd att främja de nationella minoritetsspråken – Regeringen.se](#)

Kulturdepartementet (2021). *Uppdrag till Institutet för språk och folkminnen (Isof) att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib*. (Ku2021/02483). [Uppdrag att ansvara för språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romani chib – Regeringen.se](#)

Kulturdepartementet (2020). *Uppdrag till Arbetsförmedlingen avseende regeringens strategi för romsk inkludering*. (Ku2020/01108/CSM). [Uppdrag till Arbetsförmedlingen avseende regeringens strategi för romsk inkludering – Regeringen.se](#)

Kulturdepartementet (2020) Uppdrag till Kungl. Biblioteket om nationella minoritetens bibliotek. (Ku2020/02691) [Uppdrag till Kungl. biblioteket om nationella minoritetens bibliotek – Regeringen.se](#)

Kulturdepartementet (2019). Uppdrag till Länsstyrelsen i Stockholms län att samordna, följa upp och genomföra insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering. (Ku2019/02101/CSM). [Uppdrag till Länsstyrelsen i Stockholms län att samordna, följa upp och genomföra insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering – Regeringen.se](#)

Kulturrådet (2022). Delredovisning Främja de nationella minoritetsspråken (Rapport 2022/3447). 2023-11-28.

Kungliga biblioteket (2024). Från etablering till förvaltning och utveckling av resursbiblioteken, slutredovisning av uppdrag till Kungl. biblioteket om nationella minoritetens bibliotek.

Länsstyrelsen Stockholm (2022). Redovisning av uppdrag att samordna, följa upp och genomföra insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering. [R2023:10 Romsk inkludering årsrapport \(lansstyrelsen.se\)](#)

Länsstyrelsen Stockholm (2021). Redovisning av uppdrag att samordna, följa upp och genomföra insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering. [Årsredovisning av romsk inkludering år 2021 \(lansstyrelsen.se\)](#)

Länsstyrelsen Stockholm (2020). Redovisning av uppdrag att samordna, följa upp och genomföra insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering. [Redovisning av uppdrag att samordna, följa upp och genomföra insatser inom ramen för strategin för romsk inkludering \(lansstyrelsen.se\)](#)

Länsstyrelsen Stockholm, Sametinget (2022). Grundutbildning i minoritetslagstiftningen. [Startsida - Minoritetsutbildning](#)

Länsstyrelsen Stockholm, Sametinget (2024) Nationella minoriteter och minoritetsspråk, Minoritetspolitikens utveckling 2023. [Uppföljningsrapport om minoritetspolitikens utveckling 2023 - Minoritet.se](#)

Länsstyrelsen Stockholm, Sametinget (2023). Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Minoritetspolitikens utveckling år 2022. [Minoritetspolitikens utveckling år 2022](#)

Länsstyrelsen Stockholm (2021). [Stolt men ofta otrygg – en undersökning om unga romers upplevelser av trygghet och tillgång till sina rättigheter. Stolt men ofta otrygg - En undersökning om unga romers upplevelser av trygghet och tillgång till sina rättigheter \(lansstyrelsen.se\)](#)

Malmö stad, Malmö universitet (2024) *Sammanfattning av studie om antiziganism och förutsättningar för romskt liv i Malmö.*

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2024).
Delredovisning 2, Uppdrag att genomföra insatser som ska förebygga och motverka antiziganism. Att förebygga och motverka antiziganism MUCF 2024

Regeringens skrivelse 2011/12:56. *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032. En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012-2032 - Regeringen.se*

Regeringskansliet (2024). *Samlat grepp mot rasism och hatbrott. Samlat grepp mot rasism och hatbrott - Regeringen.se*

Regeringskansliet (2022). *Handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken. Handlingsprogram för bevarande och främjande av de nationella minoritetsspråken - Regeringen.se*

Regeringskansliet (2022). *Åtgärdsprogram mot antiziganism. Åtgärdsprogram mot antiziganism - Regeringen.se*

Rådgivande kommittén för ramkonventionen för skydd av nationella minoriteter. *Femte yttrandet om Sverige. Sammanfattning. Antagen den 11 oktober 2023. 1680ae8d5e (coe.int)*

Socialdepartementet (2021) *Uppdrag till Folkhälsomyndigheten att genomföra insatser för att stärka och utveckla kunskapen om hälsosituationen bland de nationella minoriteterna och urfolket samerna. (S2021/06169 delvis). Uppdrag att genomföra insatser för att stärka och utveckla kunskapen om hälsosituationen bland de nationella minoriteterna och urfolket samerna - Regeringen.se*

SFS 2013:801. *Bibliotekslag. Bibliotekslag (2013:801) | Sveriges riksdag (riksdagen.se)*

SFS 2008:567 t.o.m. SFS 2023:352. *Diskrimineringslag. Diskrimineringslag (2008:567) | Sveriges riksdag (riksdagen.se)*

SFS 2022:25. *Förordning (2022:259) om statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering. Förordning (2022:259) om statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering | Sveriges riksdag (riksdagen.se)*

SFS 2009:1299. *Förordning (2009:1299) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Förordning (2009:1299) om nationella minoriteter och minoritetsspråk | Sveriges riksdag (riksdagen.se)*

SFS 2009:724. *Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk | Sveriges riksdag (riksdagen.se)*

Skolverket, Socialstyrelsen (2024). *Delredovisning av uppdrag att ta fram och tillgängliggöra en utbildning för brobyggare med romsk språk- och kulturkompetens*. Dnr Skolverket: 2023:1755, dnr Socialstyrelsen: 3.5-16721/2022-1) [Ladda ned publikation - Skolverket](#)

Skolverket (2024). *Redovisning av regeringsuppdrag. Uppdrag att ansvara för nationell samordning av undervisningen i nationella minoritetsspråk*. Dnr 7.5.2-2022:372. [Ansvar för nationell samordning av undervisningen i nationella minoritetsspråk - Skolverket](#)

Skolverket (2023). *Elever och skolenheter i grundskolan, läsåret 2022/23*. Dnr 2022:2513. [Elever och skolenheter i grundskolan - läsåret 2022/23 - Skolverket](#)

Skolverket (2023). *Öppna data. Elever i grundskola berättigade till och deltagande i undervisning i minoritetsspråk läsåret 2022/23 (XLSX)*. Tabell 8G. [Sök statistik om förskola, skola och vuxenutbildning - Skolverket](#)

Socialstyrelsen (2023). *Delredovisning 2, Kompetenshöjande insatser om de nationella minoriteternas rättigheter*.

Socialstyrelsen (2023). *Situationen för nationella minoriteter inom den kommunala äldreomsorgen*. [Situationen för nationella minoriteter inom den kommunala äldreomsorgen \(socialstyrelsen.se\)](#)

Statskontoret (2023) *Kunskapssammanställning om nationella strategier*. Dnr: 2023/72-5. [Kunskapssammanställning om nationella strategier \(statskontoret.se\)](#)

Sveriges Radio (2024). *Public service-redovisning 2023*. [67eb9bc4-115f-4dc9-9139-41af387be481.pdf \(sverigesradio.se\)](#)

Sveriges Television (2024). *Sveriges Televisions public service-redovisning 2023*. [public_service-redovisning_2023.pdf \(svt.se\)](#)

SÖ 2000:2. *Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter*. [Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter - Regeringen.se](#)

Södertörns högskola (2022). *Delredovisning av regeringsuppdrag för att stärka och utveckla arbetet med revitalisering och bevarandet av romani chib*. Dnr 13341.1.1-2022.

Södertörns högskola (2023). *Årsredovisning*. Dnr 413-1.1.3-2024. [SH Årsredovisning 2023.pdf](#)

Universitets- och högskolerådet (2024) PM. Dnr 00045-2024.

Utbildningsradion (2024). *Public service-redovisningen 2023*. [Public-service-redovisningen.pdf \(ur.se\)](#)

Bilaga 1. Statsbidrag till kommuner för att främja romsk inkludering, 2023

I denna bilaga sammanställer vi de insatser som beviljats statsbidrag under 2023. De flesta insatser löper under en längre period och redovisas inte förrän efter två månader från att insatsperioden är slut.

Bollnäs (Insatsperiod: 230901–250831)

Kommunen ska strategiskt och långsiktigt genomföra förändringar inom den egna organisationen och i civilsamhället för att öka kunskapen och medvetenheten om romernas situation. För att åstadkomma detta kommer kommunen att arbeta med föreningslivet, näringslivet och skolan. Kommunen kommer även att skapa mötesplatser för nätverkande och arbeta med förankring i den egna organisationen.

Eslöv (Endagsprojekt, 230618)

Kultur- och fritidsförvaltningen i Eslövs kommun arrangerade ett kulturarrangemang med romsk livemusik. Syftet var att både besökare och kommunanställda skulle få bättre kännedom om romsk kultur och den romska gruppens perspektiv på att leva och verka i Eslöv.

Göteborg (Insatsperiod: 230801–240630)

Insatsens syfte är att utveckla och vidga den romska brobygggarverksamheten i grundskoleförvaltningen, så att fler elever och familjer kan få stöd av romska brobyggare. Detta gör man genom att anställa personer med romsk språk- och kulturkompetens, som ska arbeta på skolor där man tidigare inte haft brobyggare. Brobyggarna kommer att kartlägga behov och önskemål i en ny geografisk del av staden och genomföra kunskapshöjande insatser. Bland annat genom att informera familjer och barn om deras rättigheter.

Hallsberg (Insatsperiod: 230801–250831)

Insatsens syfte är att anställa en romsk brobyggare. Brobyggarens insatser ska i sin tur riktas både till tjänstepersoner och till romska barn och vuxna i kommunen. Syftet är att främja målgruppens möjligheter att känna sig inkluderade i Hallsbergs kommun, på samma sätt som andra barn och vuxna.

Haninge (Insatsperiod: 230801–241231)

Insatsens syfte är att skapa ett flexibelt och kunskapshöjande informationsmaterial i videoformat riktat till romer på romani. Materialet ska innehålla information om kommunens och Arbetsförmedlingens olika insatser, med fokus på arbetsmarknads- och utvecklingsfrågor, och bidra

till ökad kunskap inom berörda områden. Syftet är att på sikt öka möjligheten för fler romer, främst kvinnor, att få arbete eller utbilda sig. Projektet ska också bidra till att tjänstepersoner i kommunen får bättre förståelse för romers behov inom området arbetsmarknad.

Helsingborg (Insatsperiod: 240101–241231)

Helsingborg bedriver ett förebyggande arbete för att ge romska barn goda förutsättningar att lyckas i skolan, vilket på lång sikt bidrar till inkludering i samhället. Barnen förbereds inför skolstarten med intensiv läs- och matematikträning. Eftersom det inom den romska gruppen kan finnas en misstro mot skolsystemet riktar man även insatser mot föräldrar, för att öka kompetensen som skolförälder. Både genom enskilt stöd (familjestöd) och i grupp (studiecirkel). Kunskap och god kontakt med skolan ökar föräldrarnas möjligheter att kunna driva barnens rättigheter och bidra till deras utveckling.

Huddinge (Insatsperiod: 231201–240831)

Huddinge ska göra en behovsinventering för att ta reda på minoriteten romers behov inom olika områden. Syftet är att kunna sätta in rätt insatser och tillgodose minoritetens rättigheter. Parallellt planerar kommunen också att anordna kompetensutvecklingsinsatser om romsk inkludering för att öka kompetensen bland förtroendevalda och anställda.

Norrköping (Insatsperiod: 240108–241231)

Insatsen ska ge förbättrade möjligheter till inkludering via Romanocenter Lovari/Kelderash, som inrättades 2023. Centret skapar trygghet för målgruppen, vilket minskar den myndighetsrädsla som ofta finns. Insatsen fokuserar särskilt på kvinnors behov av stöd och vägledning. På centret erbjuds även stöd som exempelvis läxhjälp och trygga fritidsaktiviteter för barn och unga.

Sigtuna (Insatsperiod: 231201–241201)

”Tsihko diives, kaan stavila angele!/Hej romer, nu kör vi!” är startskottet för Sigtuna kommuns långsiktiga utvecklingsarbete med romsk inkludering. Genom uppsökande arbete och romska kulturaktiviteter på kommunens mötesplatser vill kommunen etablera kontakt med romska kommuninvånare och anpassa former för inflytande och delaktighet utefter målgruppens förutsättningar. Kunskapshöjande åtgärder om romer, kartläggning om romers utsatthet i kommunen och planering av framtida projekt, insatser och åtgärder utgör viktiga delar i utvecklingsarbetet. Genom insatserna vill Sigtuna kommun även öka romska barns och ungas självkänsla i förhållande till minoritetsidentiteten och öka romers förtroende för kommunen som myndighetsutövare.

Skellefteå (Insatsperiod: 230501–241231)

Det ena syftet med insatsen är att genomföra en studie. Studien

fokuserar på att utreda vilka strukturer som behöver stärkas och/eller etableras inom kommunen för att säkerställa att den romska minoriteten får tillgång till sina mänskliga rättigheter och att kommunal service blir tillgänglig för den romska minoriteten på lika villkor. Det andra syftet är att genomföra en konferens för att synliggöra och sätta fokus på de romska erfarenheterna och det romska perspektivet, med särskilt fokus på romska barns och ungas situation och deras tillgång till sina mänskliga rättigheter utifrån barnkonventionens artiklar och minoritetslagstiftningens intentioner.

Stockholm – kulturförvaltningen (Insatsperiod: 230406–240331)

Insatsens syfte är att utveckla Stockholms stadsbiblioteks koncept för romska läsambassader. Detta för att öka graden av romsk inkludering i biblioteken, och i staden i stort. Genom att involvera romer, med fokus på barn och unga samt tjejer och kvinnor, fördjupar biblioteken kunskaperna om de behov som målgrupperna har samt bygger kapacitet att möta dessa i samverkan med stadens romska brobyggare, det romska civilsamhället och eventuellt andra kommunala verksamheter. Insatsen omfattar en förstudie för behovsanalys, en prototyp i flera delar utifrån vad förstudien visar för att möta behoven, testning av prototypens delar samt en utvärdering av utfallet och eventuellt justeringar. Målet är att presentera ett förnyat koncept för romska läsambassader.

Stockholm – socialförvaltningen (Insatsperiod: 230401–241231)

Syftet med insatsen är att socialtjänsten i hela Stockholms stad kan bygga en god grund för romsk inkludering och därigenom minska det ömsesidiga förtroendegap som i dag existerar mellan många utsatta romer och socialtjänsten. Utifrån utbildningsmaterialet ”I bemötande tar framtiden form” ska bland annat ett utbildningspaket för tjänstepersoner tas fram, inklusive filmer, handledar- och deltagarhäfte med mera. I insatsen ingår även aktiviteter som dialog och workshops med det romska civilsamhället samt en lanseringskonferens.

Sundsvall (Insatsperiod: 230301–240229)

Kommunen vill anställa en romsk brobyggare som ska samverka med kommunala aktörer och den romska minoriteten. Arbetet kommer att bedrivas tillsammans med andra brobyggare och processledare. Det kommer att göras inom ramen för en satsning som fokuserar på fyra olika kommundelar, som valts ut utifrån en tidigare kartläggning om socioekonomiska faktorer. Brobyggaren ska i samverkan med olika aktörer identifiera brister i samhället och inom området romsk inkludering. Brobyggaren ska också identifiera var det behövs ytterligare resurser och/eller på annat sätt, tillsammans med andra, arbeta för att nå resultat i fokusområdena där en stor del av den romska minoriteten är bosatta.

Trollhättan (Insatsperiod: 230901–240531)

Kommunen avser att öka representationen av romer i Trollhättan stad

genom att anordna föreläsningar riktade till allmänheten och skapa mötesplatser för unga romer. Föreläsningarna ska också motverka antiziganism och det faktum att unga romer döljer sin identitet. Kommunen kommer även att genomföra identitetsstärkande och kunskapshöjande insatser, parallellt med en pågående behovsinventering som ska resultera i en handlingsplan utifrån de behov som har identifierats tillsammans med minoriteten.

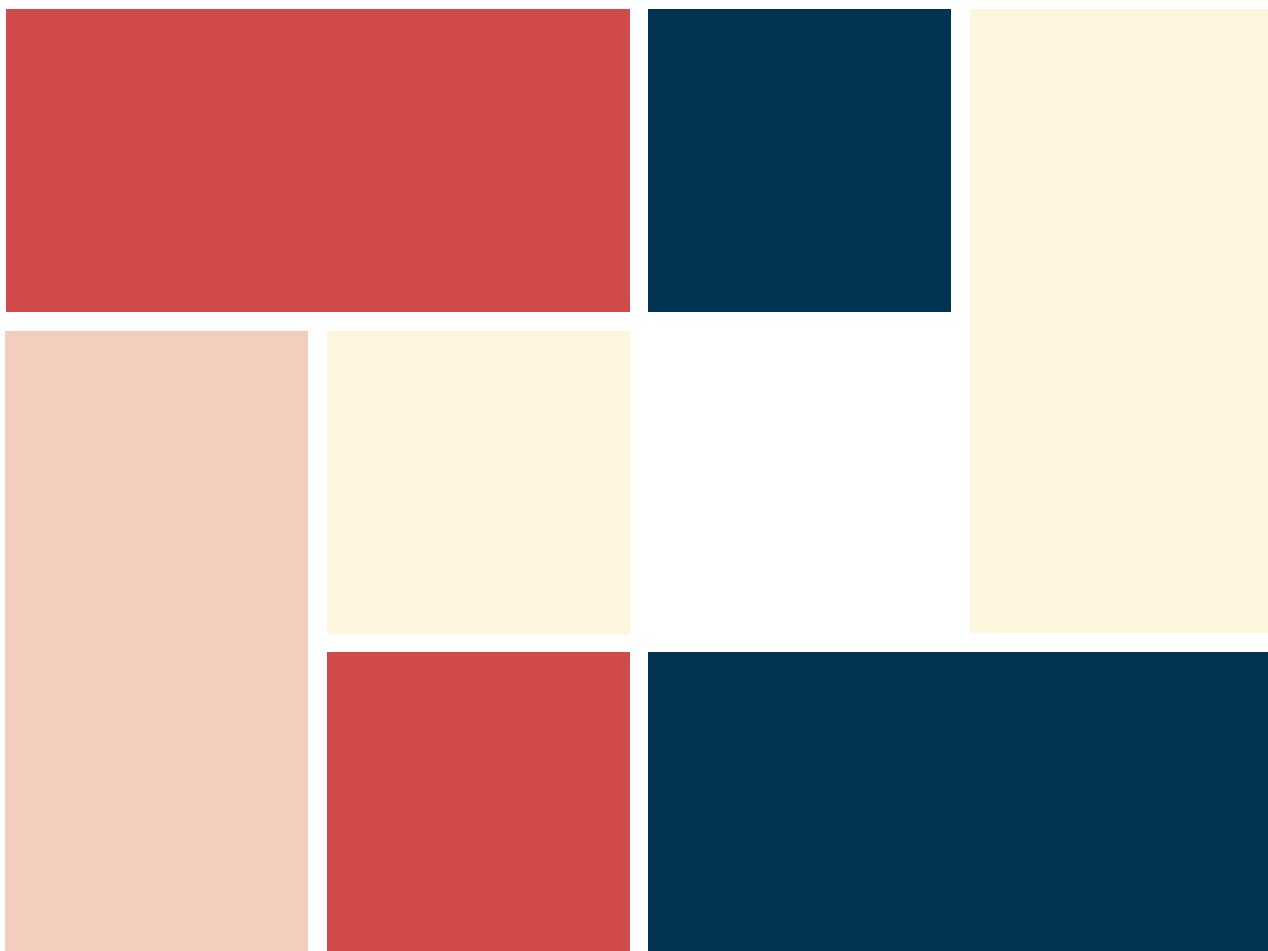
Österåker (Insatsperiod: 230321–240321)

Syftet med insatsen är att genomföra uppsökande och inkluderande verksamhet gentemot den romska nationella minoriteten. Målet är att öka kunskapen om den romska minoritetsgruppen. Insatsen har också som syfte att inventera behov hos minoritetsgruppen samt planera och genomföra aktiviteter som utgår ifrån dessa.

Bilaga 2. Intervjuade kommuner

Tabellen visar de kommuner som intervjuades inför denna årsrapport. Tabellen visar också vilka av de intervjuade kommunerna som varit pilotkommuner respektive utvecklingskommuner, samt vilka av de intervjuade kommunerna som fått statsbidrag under 2022 och/eller 2023. Västerås och Örebro har varken varit pilot- eller utvecklingskommun och inte heller fått statsbidrag 2022 eller 2023. Samtliga av dessa kommuner uppgav att de arbetar med romsk inkludering i kommunenkäten som skickades ut 2022, inom ramen för uppföljningen av minoritetspolitiken.

Intervjuade kommuner	Pilotkommun 2012–2015	Utvecklingskommun 2016–2019	Statsbidrag 2022	Statsbidrag 2023
Borås		X	X	
Gävle		X		
Göteborg	X		X	X
Helsingborg	X		X	X
Linköping	X			
Malmö	X		X	
Stockholm		X	X	X
Uppsala		X	X	
Västerås				
Örebro				

Länsstyrelsen
Stockholm

www.lansstyrelsen.se/stockholm